

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ
Α΄ Γενικού Λυκείου
Α΄ Επαγγελματικού Λυκείου

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πρόεδρος: Σωτήριος Γκλαβάς

**ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Παύλος Φ. Μάραντος

**Κώστας Ν. Θεριανός, Δρ. Επιστη-
μών της Αγωγής, Κοινωνιολόγος,
Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας
Εκπαίδευσης**

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

**Δρ. Χρήστος Πατσός, Σχολικός Σύμ-
βουλος Κοινωνιολόγων, Συντονι-
στής Επιτροπής Κρίσης**

**Αθανάσιος Ανδρέου, Οικονομολό-
γος, Med Οργάνωση και Διοίκηση
της Εκπαίδευσης, Διευθυντής 10ου
ΓΕΛ Λάρισας**

**Δρ. Γιώργος Μπίκος, Πολιτικός Ε-
πιστήμονας, Κοινωνιολόγος, Εκ-
παιδευτικός**

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Γιώτα Κωνσταντάτου, Φιλολόγος

**ΕΞΩΦΥΛΛΟ Πάυλος Φ. Μάραντος,
Κώστας Ν. Θεριανός**

**Σελιδοποίηση: Δώρος Παπαϊωαν-
νίδης, e-mail: info@eikastiko.gr**

**«ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ
ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ» της Πρά-
ξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΣΧΟΛΕΙΟ 21ου
αιώνα)-ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥ-
ΔΩΝ» ΜΕ ΚΩΔ. ΟΠΣ 295450, των
Αξόνων Προτεραιότητας 1, 2 και 3 –
ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ του ΕΠΙΧΕΙΡΗ-
ΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΕΚΠΑΙ-
ΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ»,
που συγχρηματοδοτείται από την
Ευρωπαϊκή Ένωση - Ευρωπαϊκό
Κοινωνικό Ταμείο και από Εθνικούς
Πόρους (ΕΣΠΑ 2007– 2013).**

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Παύλος Φ. Μάραντος
Κώστας Ν. Θεριανός**

**ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ
Α' ΓΕΛ ΚΑΙ ΕΠΑ.Λ.
2ος τόμος**

Ι.Τ.Υ.Ε. «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**
Ομάδα εργασίας για το Ινστιτούτο
Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Προσαρμογή:

**Αρμέντζιου Ασπασία, Μεταπτυχιακή
φοιτήτρια Ειδικής Αγωγής**

Επιμέλεια:

**Τουρνά Παναγιώτα, Μεταπτυχιακή
φοιτήτρια Ειδικής Αγωγής**

Επιστημονικός υπεύθυνος:

**Βασίλης Κουρμπέτης,
Σύμβουλος Α΄ του ΥΠ.Π.Ε.Θ.**

Υπεύθυνη του έργου:

**Μαρία Γελαστοπούλου,
Μ.Εδ. Ειδικής Αγωγής**

Τεχνική υποστήριξη:

**Κωνσταντίνος Γκυρτής,
Δρ. Πληροφορικής**

**Συγγραφείς Προδιαγραφών
προσαρμογής των βιβλίων για το
Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτι-
κής:**

**Γιώργος Βουγιουκλίδης,
Δάσκαλος Ειδικής Αγωγής**

**Γελαστοπούλου Μαρία,
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής**

**Γκυρτής Κωνσταντίνος,
Καθηγητής Πληροφορικής**

**Αξιολόγηση και τελικός έλεγχος
των προσαρμογών:**

**Γελαστοπούλου Μαρία,
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής, ΙΕΠ**

**Γκυρτής Κωνσταντίνος,
Καθηγητής Πληροφορικής στη
Δ/βάθμια Εκπαίδευση**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ - ώρες: 6

3.1 Η θρησκεία: ελληνορθόδοξη παράδοση

3.2 Η οικογένεια: το κύτταρο της ατομικής και συλλογικής ζωής

3.3 Η εκπαίδευση

3.4 Ελευθερία, δημοκρατία και ειρήνη

3.5 Η φυσική και πολιτισμική κληρονομιά

3.6 Φιλοπατρία – πατριωτισμός και Φιλοκοσμία – κοσμοπολιτισμός

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να σέβονται και να υιοθετούν τις ελληνικές αξίες.

- Να αναγνωρίζουν το ρόλο της θρησκείας και ιδιαίτερα τα στοιχεία της ελληνορθόδοξης παράδοσης
- Να εξηγούν το ρόλο της οικογένειας ως πρωταρχικό κύτταρο της κοινωνίας
- Να εξηγούν τη σπουδαιότητα των εκπαιδευτικών θεσμών στις σύγχρονες κοινωνίες
- Να αγωνίζονται για την ελευθερία και την ειρήνη
- Να σέβονται και να προστατεύουν την φυσική και πολιτισμική μας κληρονομιά

Βασική ορολογία

- αξίες ελληνικής κοινωνίας
- βιοποικιλότητα
- «Δια βίου Εκπαίδευση»
- δημοκρατία
- διαχρονική αξία

- δωρεάν παιδεία
- ειρηνική επίλυση των διαφορών
- εκκλησία και κοινότητα
- παγκόσμιο χωριό
- εκπαίδευση
- ελευθερία
- ελληνορθόδοξη παράδοση
- επιθετικός εθνικισμός
- ιδέα του έθνους
- μονογονεϊκή οικογένεια
- οικογένεια
- ορθόδοξη εκκλησία
- πολιτισμική πολυμορφία
- πολιτισμός
- πολίτης του κόσμου
- κοσμοπολίτης
- προστατευόμενες περιοχές
- πυρηνική και εκτεταμένη οικογένεια
- χωλή οικογένεια
- σωβινισμός
- φιλοκοσμία

- κοσμοπολιτισμός**
- φιλοπατρία**
- πατριωτισμός**

3.1 Η θρησκεία: ελληνορθόδοξη παράδοση

Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν θεσμοί και αξίες. Οι θεσμοί και οι αξίες μεταβάλλονται στο χρόνο. Οι θεσμοί είναι πλέγματα ρόλων και σχέσεων μέσω των οποίων τα μέλη της κοινωνίας ικανοποιούν τις ανάγκες τους. Οι αξίες είναι ό,τι οι κοινωνίες θεωρούν σημαντικό σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο.

Η θρησκεία ως θεσμός, στον ελλαδικό χώρο, έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής αλλά και πολιτικής ζωής. Ιστορικά, με τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου ο ελληνικός λό-

γος διαδόθηκε σε όλο σχεδόν τον τότε γνωστό κόσμο. Η Καινή Διαθήκη γράφτηκε στην ελληνική γλώσσα. Αργότερα, στην στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ο χριστιανισμός θα επικρατήσει της αρχαίας ελληνικής και της ρωμαϊκής θρησκείας. Οι Πατέρες της Εκκλησίας χρησιμοποίησαν στοιχεία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας με τα οποία ανέπτυξαν παραπέρα τον χριστιανικό στοχασμό. Αξιοποίησαν τη διαλεκτική και τη ρητορική για την επιχειρηματολογία τους σε δογματικά ζητήματα. Η συνάντηση με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και σκέψη δημιούργησε μια νέα σύνθεση. Είναι γόνιμη, αλλά ταυτόχρονα επιλεκτική. Η συνάντηση ελληνικής φιλοσοφίας και χριστιανισμού, εκτός από τα επιλεκτικά φιλοσοφικά δάνεια, έχει και συγκρού-

σεις. Ο Θεοδόσιος ο Α΄ κατέστρεψε εθνικούς ναούς και ο Ιουστινιανός έκλεισε τη Σχολή των Αθηνών. Πολλά αρχαία μνημεία καταστράφηκαν, επίσης, από φανατικούς οπαδούς του χριστιανισμού.

Αργότερα, στα χρόνια της δυναστείας των Μακεδόνων, στην Κωνσταντινούπολη υπήρχαν, πέρα από ανώτερες εκκλησιαστικές σχολές, ένα αυτοκρατορικό Πανεπιστήμιο και μία πατριαρχική σχολή, όπου διδάσκονταν σε άψογο συνδυασμό τόσο οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς, τα Μαθηματικά, η Αστρονομία, η Γεωμετρία, η Μουσική, η Φιλοσοφία, η Ρητορική, η Νομική, όσο και τα χριστιανικά κείμενα.

**Γιώργος Σικελιώ-
της Μετέωρα,
Μονή Βαρλαάμ,
Εθνική Πινακο-
θήκη**

**Οι ρόλοι και οι σχέσεις προκύ-
πτουν από την κοινωνική θέση του
ατόμου. Κοινωνική θέση είναι η οι-
κονομική, πολιτική και πολιτισμική
δύναμη που κατέχει ένα άτομο. Π.χ.
ο βουλευτής κατέχει μια θέση, η
οποία έχει μεγαλύτερη πολιτική δύ-
ναμη από τη θέση του εκπαιδευ-
τικού. Στις κοινωνικές θέσεις αντι-
στοιχούν ρόλοι. Π.χ. ο εκπαιδευ-
τικός έχει έναν ρόλο, ασκεί δηλαδή
τα καθήκοντα της θέσης του με έναν
τρόπο που είναι αποδεκτός από
την κοινωνία (δε βρίζει τους μαθη-
τές, δεν χειροδικεί κτλ.). Ο θεσμός**

του σχολείου, για παράδειγμα, είναι μόνιμο πλέγμα ρόλων και σχέσεων (κανόνες, νόμοι, εκπαιδευτικοί, μαθητές) μέσω των οποίων τα μέλη της κοινωνίας εκπαιδεύονται και κοινωνικοποιούνται.

«Η ελληνορθόδοξη παράδοση όμως δεν είναι αφηρημένη διδασκαλία και συντήρηση λατρευτικών τύπων και σχημάτων. Είναι η ζωντανή συνείδηση της Εκκλησίας που ταυτίζεται με την ίδια τη ζωή της, κι όποιος συμμετέχει σ' αυτή τη ζωή αισθάνεται και την αξία της». (Πεσμαζόγλου Ι., πρόεδρος Ακαδημίας Αθηνών)

Η ελληνορθόδοξη χριστιανική παράδοση θα αποκτήσει έναν ιδιαίτερο, κυρίαρχο ιδεολογικό ρόλο κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας. Η εκκλησία και η χρι-

στιανική πίστη έγιναν βασικοί συνεκτικοί ιδεολογικοί δεσμοί των Ελλήνων, κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας. Η εκκλησία, κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γίνεται ο οργανωτής της πνευματικής ζωής των χριστιανών και συντηρεί στη συλλογική μνήμη των Ελλήνων την αίσθηση ότι είναι φορείς μιας μεγάλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι, η ελληνορθόδοξη παράδοση αποτέλεσε ένα από τα θεμέλια της διαμόρφωσης του ελληνικού έθνους πριν από την επανάσταση του 1821. Παραμονές της επανάστασης, εμφανίζεται στροφή προς την αρχαία Ελλάδα (βάπτιση παιδιών αλλά και πλοίων με αρχαία ελληνικά ονόματα). Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων παρατήρησε: «Εσείς οι Έλ-

ληνες, μπρε, κάτι μεγάλο έχετε στο κεφάλι σας. Δε βαφτίζετε πια τα παιδιά σας Γιάννη, Πέτρο, Κώστα παρά Λεωνίδα, Θεμιστοκλή, Αριστείδη! Σίγουρα κάτι μαγειρεύεται». (Κ.Θ. Δημαράς). Η στροφή αυτή θα συνδυασθεί με την ορθόδοξη παράδοση, φορέας της οποίας ήταν η εκκλησία.

Η ορθόδοξη εκκλησία, μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ελληνική πολιτεία. Χαρακτηριστικό είναι ότι στην προμετωπίδα του ελληνικού Συντάγματος αναφέρεται «Στο Όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος», ενώ στο άρθρο 3 (παρ. 1) τονίζεται ότι «Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού».

Η ελληνορθόδοξη παράδοση

περιλαμβάνει, κυρίως, τα εξής:

α. Την παιδεία. Η κλασική αντίληψη για την παιδεία εστιάζει στον άνθρωπο ως προσωπικότητα. Η ελληνορθόδοξη παράδοση βλέπει τον άνθρωπο ως «πρόσωπο». Η αντίληψη της γενικής παιδείας του «προσώπου» βρίσκεται στον αντίποδα της συρρίκνωσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε εκμάθηση πληροφοριών και δεξιοτήτων. Αυτή η συρρίκνωση δημιουργεί, όπως έγραψε και ο Μαξ Βέμπερ: «ειδικούς χωρίς μυαλό και ανθρώπους της ηδονής χωρίς ψυχή».

β. Τη φιλοσοφία. Ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης, ο Πυθαγόρας, ο Δημόκριτος, ο Ευκλείδης και αμέτρητοι άλλοι Έλληνες φιλόσοφοι έθεσαν τις βάσεις της επιστήμης, της λογικής, της φιλοσοφίας. Χωρίς τα φιλοσοφικά δάνεια από

την αρχαία ελληνική σκέψη, το ορθόδοξο δόγμα δεν θα μπορούσε να δημιουργηθεί και να αναπτυχθεί. Η Ορθοδοξία των Πατέρων της Εκκλησίας ήταν δημιουργική σύνθεση του χριστιανισμού με στοιχεία του αρχαίου ελληνικού στοχασμού. Δεν ήταν απλή αντιγραφή χωρίς κατανόηση.

γ. Την εκκλησία και την κοινότητα. Η ελληνορθόδοξη παράδοση και εκκλησία χαρακτηρίζεται από στοιχεία κοινοτικής οργάνωσης των πιστών. Η ενορία είναι μια κοινότητα ανθρώπων. Στις ενορίες αναπτύσσονται και σχέσεις αλληλοβοήθειας ανάμεσα στους πιστούς. Η ορθόδοξη εκκλησία έπαιξε και παίζει σημαντικό ρόλο στους Έλληνες που μεταναστεύουν στο εξωτερικό, καθώς εκεί αποτελεί συνδετικό κρίκο ανάμεσά τους. Σε

πολλές χώρες, η εκκλησία αποτελεί τον άξονα οργάνωσης της κοινότητας των Ελλήνων μεταναστών, κρατάει ζωντανή την επαφή τους με την Ελλάδα, κάνει μαθήματα ελληνικής γλώσσας και βοηθάει στην οργάνωση και διατήρηση σχολείων.

δ. Την τέχνη. Στη χριστιανική βυζαντινή καλλιτεχνική παράδοση ενσωματώθηκε η «εικονιστική» τέχνη (ζωγραφική) της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας, η οποία απεικόνιζε την ανθρώπινη μορφή. Η βυζαντινή τέχνη μετασχημάτισε τα καλλιτεχνικά πρότυπα της αρχαιότητας, διοχετεύοντας σε αυτά το πνεύμα του χριστιανισμού.

**Κωνσταντίνος
Παρθένης,
Νεκρή φύση με
την Ακρόπολη
στο βάθος, Εθνι-
κή Πινακοθήκη.**

**Συνεχίζουμε το όνομα ενός άνι-
σου τόπου, που υπάρχει πολύ περισ-
σότερο στο χρόνο παρά στο χώρο,
και γι' αυτό η μοίρα μας δεν καταλα-
βαίνει τη μοίρα των λαών του χώρου,
αλλά κλώθεται ολοένα τριγύρω στο
άλυτο πρόβλημα των δύο διαστάσε-
ων. Είμαστε οι μνηστήρες του χρό-
νου και οι καταδικασμένοι του χώ-
ρου». (Ζήσιμος Λορεντζάτος, Μελέ-
τες, εκδ. Γαλαξίας, Αθήνα 1967, σελ.
17)**

**Η Ελλάδα από τα αρχαία χρόνια
βρίσκεται σε έναν γεωγραφικό χώ-
ρο, στο μεταίχμιο Δύσης και Ανατο-**

λής, γι' αυτό μετέχει στον πολιτισμό της Δύσης και της Ανατολής. Αποτελεί το σταυροδρόμι λαών και πολιτισμών, ιδεών και επιστημών. Και αυτή η μετοχή είναι ένα προνόμιο.

«Ο ελληνικός πολιτισμός έτεινε προς το σύμπαν για να μπορεί να έχει αξία για όλους. Δεν ενδιαφερόταν για τα μικρά καθημερινά θέματα, αλλά για τον άνθρωπο γενικότερα. Και κάθε ιδέα, κάθε άποψη ήθελε να γίνεται θέμα συζήτησης και να κρίνεται από όλους. Στην αρχαία Αθήνα ερευνούσαν κάθε τι το μεγάλο. Γι' αυτό και η σκέψη τους έχει φτάσει σε εμάς και μας είναι ακόμη χρήσιμη. Εγώ, που έχω ειδικευτεί στον Θουκυδίδη, γνωρίζω καλά πως είπε ότι το έργο του μπορούσε να φανεί χρήσιμο και σε μελλοντικά γεγονότα, τα οποία θα ομοίαζαν στα γεγονότα που αφηγείται. Είναι μια θέση στην οποία

επιμένω πολύ, διότι πιστεύω ότι εξηγεί και τη διάρκεια αυτού του πολυσυλλεκτικού πολιτισμού». (Συνέντευξη, Ζ. ντε Ρομιγί, περ. BHMAGazino, τ. 378, 13 Ιαν. 2008)

3.2 Η οικογένεια: το κύτταρο της ατομικής και συλλογικής ζωής

Ο θεσμός της οικογένειας υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες και σε όλες τις εποχές. Είναι η μικρότερη κοινωνική ομάδα. Αποτελεί θεμελιακό θεσμό κάθε κοινωνίας. Η μορφή της οικογένειας και οι σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα σε αυτή, έχουν άμεση σχέση με την οργάνωση της κοινωνίας. Γι' αυτό η οικογένεια δεν πρέπει να εξετάζεται ξεχωριστά από την κοινωνία. Μέχρι το

πρόσφατο παρελθόν υπήρχαν δύο μορφές οικογένειας.

α) Η πυρηνική. Την πυρηνική οικογένεια την αποτελούν ο/η σύζυγος και τα ανήλικα ή και ανύπαντρα παιδιά. Ο τύπος της πυρηνικής οικογένειας κυριαρχεί στις βιομηχανικές κοινωνίες.

β) Η εκτεταμένη. Η εκτεταμένη οικογένεια αποτελείται από περισσότερα μέλη ή από περισσότερες πυρηνικές οικογένειες. Μορφή εκτεταμένης οικογένειας αποτελεί η πατριαρχική οικογένεια. Η πατριαρχική οικογένεια, αποτελείται από τον αρχηγό της οικογένειας, τον pater familias, τα ανύπαντρα παιδιά και τους παντρεμένους γιους και τα παιδιά τους. Η πατριαρχική οικογένεια κυριαρχεί στις παραδοσιακές κοινωνίες. Σε μικρή έκταση εμφανίζεται στις αγροτικές - κτηνο-

τροφικές περιοχές σύγχρονων κοινωνιών. Πάντως στην πράξη παρατηρείται και ένας ενδιάμεσος τύπος, η μεικτή οικογένεια. Τέτοιος τύπος οικογένειας υπάρχει όταν π.χ. μαζί με το ζευγάρι συνοικούν και οι γονείς ή / και τα αδέλφια τού ενός από τους δύο συζύγους. Και στην Ελλάδα κυριαρχεί η πυρηνική οικογένεια. Σπανίως συναντάται η εκτεταμένη οικογένεια στην ύπαιθρο και ειδικότερα σε κτηνοτροφικές περιοχές. Ακόμα, τόσο στην ύπαιθρο όσο και στις πόλεις συναντάται ο μεικτός τύπος οικογένειας.

«Είναι πλάνη να νομίζουμε, πως ο γάμος τώρα μόλις έγινε προβληματικός θεσμός. Πάντα από τ' αρχαία ως τα χρόνια των γονέων μας έτσι ήταν. Κι ούτε μπορούσε, λογικά, να 'ναι διαφορετικά. Αν είν' αλήθεια κι

ασφαλώς είναι πως κάθε άνθρωπος είναι μια αντιφατική προσωπικότητα, μ' αρετές και κακίες, μ' απρόβλεπτες μεταπτώσεις, που δύσκολα καθένας μας τα βγάζει πέρα με τον ίδιο τον εαυτό του, πόσο πιο πολύ δύσκολο είναι να συμβιώνουν συνεχώς μέρα νύχτα κάτω από την ίδια στέγη δύο τέτοιες αντιφατικές κι απρόβλεπτες προσωπικότητες. Η εκδοχή, πως όλα εξαρτώνται από την καλή θέληση, την αγωγή και την παιδεία, παραβλέπει πως ο άνθρωπος σε αξιοπρόσεχτη έκταση είναι έρμαιος κάποιων περιοδικών ή και αστάθμητων ορμονικών διαταραχών. Σ' αυτήν την παραδοχή πρέπει να προστεθεί η έμφυτη ροπή κάθε ανθρώπου να ξανοίγεται όλο και πιο πολύ σε νέους άγνωστους ορίζοντες και να βιώνει όλο και πιο συναρπαστικές εμπειρίες. Καθώς οι βιολόγοι και οι γιατροί

τονίζουν πως ο άνθρωπος είναι παμφάγος ζωντανός οργανισμός, έτσι όμοια κυριαρχείται από ένα πλήθος όχι αναγκαίως αλληλοεναρμονισμένων επιθυμιών, με αποτέλεσμα δύσκολα να μπορεί να διαψευστεί πως στον ερωτικό τομέα ο άνθρωπος είναι πολυγαμική ύπαρξη». (Κώστας Ε. Μπέης)

Γ. Σικελιώτης,
Οικογένεια,
π.1961-70, Εθνική
Πινακοθήκη.

Στη σύγχρονη κοινωνία υπάρχουν και άλλες μορφές οικογένειας, όπως:

α) Η μονογονεϊκή οικογένεια. Πε-

ριλαμβάνει τον έναν γονέα και τα παιδιά. Προκύπτει είτε μετά από το διαζύγιο είτε από επιλογή ενός εκ των δύο γονέων.

β) Η χωλή οικογένεια. Υπάρχει όταν ο ένας σύζυγος απουσιάζει για μεγάλα χρονικά διαστήματα (π.χ. ναυτικοί, έμποροι), χωρίς αυτό να σημαίνει διάρρηξη των δεσμών της οικογένειας. Το πέρασμα από την παραδοσιακή στην σύγχρονη κοινωνία σήμαινε σημαντικές αλλαγές στον θεσμό της οικογένειας. Οι μεγάλες αλλαγές άρχισαν με την βιομηχανική επανάσταση και τη δημιουργία των πόλεων και των μεγαλουπόλεων. Στη σύγχρονη εποχή, πολλές λειτουργίες που επιτελούσε η οικογένεια αυτονομούνται και επιτελούνται από εξειδικευμένους θεσμούς (σχολείο, επιχείρηση, γηροκομείο κτλ.).

Όσο και αν έχουν περιοριστεί οι λειτουργίες της οικογένειας, αυτή συνεχίζει να αποτελεί σημαντικό θεσμό και να επιτελεί πολλές λειτουργίες, όπως:

α) Φροντίζει για την αναπαραγωγή και διαίωνιση του ανθρώπινου είδους. Η αναπαραγωγή γίνεται στο πλαίσιο της οικογένειας και δεν υπάρχει άλλος θεσμός που να επιτελεί αυτή τη λειτουργία.

β) Μεριμνά για την ανατροφή και την κοινωνικοποίηση των παιδιών. Εντάσσει και ενσωματώνει τα νέα μέλη στην κοινωνία. Μαθαίνει στους νέους ανθρώπους τους κανόνες, τις αρχές, τις αξίες της κοινωνίας.

γ) Προσφέρει ψυχολογική και συναισθηματική στήριξη. Ικανοποιεί την ανάγκη για αγάπη και δίνει «ταυτότητα» και αίσθηση του ανή-

κειν. Στην οικογένεια αναπτύσσονται σχέσεις αγάπης, αφοσίωσης, αλληλοβοήθειας κτλ.

δ) Ενδιαφέρεται για την επαγγελματική αλλά και οικογενειακή αποκατάσταση των μελών της.

ε) Φροντίζει για την υγεία και την παιδεία των παιδιών, αλλά και για την περίθαλψη των υπερηλίκων κτλ.

Στην οικογένεια αναπτύσσονται ποικίλες σχέσεις. Η διάρκεια και η ένταση των σχέσεων εξαρτάται κυρίως από την εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών της. Γενικά, αποτελεί το «λιμάνι» για όλους. Η οικογένεια αρχίζει να υπάρχει από τη στιγμή που ενώνονται δύο πρόσωπα διαφορετικού φύλου. Ο γάμος αποτελεί τον κύριο τρόπο δημιουργίας οικογένειας. Αποτελεί μια «διαβατήρια τελετουργία» που σηματο-

**δοτεί το πέραςμα από μια κατά-
σταση σε μια άλλη. Τυπικά, η «λύ-
ση» του γάμου γίνεται με δύο τρό-
πους:**

**α) Με το θάνατο ενός εκ των συ-
ζύγων (αναγκαστική λύση).**

**β) Με το διαζύγιο. Το διαζύγιο αλ-
λάζει μορφή στην πυρηνική οικο-
γένεια και την μετατρέπει σε μονο-
γονεϊκή. Το διαζύγιο αλλάζει τη
μορφή της οικογένειας, αλλά δε ση-
μαίνει ότι ο θεσμός της οικογένειας
παύει να υπάρχει.**

**Γιαν Βαν Άικ,
Ο Γάμος των
Αρνοφίλνι,
Εθνική Πινακο-
θήκη Λονδίνου.**

«Βρισκόμαστε σε ένα σταυροδρό-

μι. Θα φέρει το μέλλον την παραπέρα παρακμή των μακροχρόνιων γάμων και/ή δεσμών; Θα ζούμε ολοένα και πιο πολύ σε ένα συναισθηματικό και σεξουαλικό περιβάλλον που θα το σημαδεύουν οι πικρίες και η βία;» (A. Giddens, Κοινωνιολογία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002)

Η ορθόδοξη εκκλησία, επειδή ακριβώς υπάρχει η πιθανότητα αποτυχίας της σχέσης (αφού η σχέση είναι ένα διαρκές άθλημα που μπορεί να οδηγήσει στην επιτυχία ή στην αποτυχία), γι' αυτό ακριβώς είναι ανεκτική και δέχεται να τελέσει κάποιος έως και τρεις γάμους.

Ο γάμος εμφανίζεται ως ένωση άντρα και γυναίκας, με διαφορετικές μορφές, σε όλες τις κοινωνίες και σε όλες τις εποχές. Το τελετουργικό του γάμου αλλάζει από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε

εποχή. Αυτό που δεν αλλάζει είναι ότι ο γάμος «παράγει» κοινωνικές σχέσεις, καθώς το κάθε άτομο δημιουργεί εξ αγχιστείας συγγενείς. Γι' αυτό και οι συγγενείς διακρίνονται στους εξ αίματος και εξ αγχιστείας.

3.3 Η εκπαίδευση

Οι όροι «παιδεία» και «εκπαίδευση» χρησιμοποιούνται, συνήθως, με το ίδιο περιεχόμενο. Γενικά, μπορεί να λεχθεί ότι η παιδεία αναφέρεται στο σύνολο των γνώσεων, στην καλλιέργεια που έχει ένα άτομο, ενώ η εκπαίδευση αναφέρεται στη διαδικασία απόκτησης της παιδείας.

Η εκπαίδευση αποτελεί διαχρονική αξία της ελληνικής κοινωνίας, καθώς αποτέλεσε το βασικό όχημα κοινωνικής ανόδου των λαϊκών

στρωμάτων. Ήταν το «διαβατήριο» των παιδιών από τις κατώτερες κοινωνικές και οικονομικές τάξεις για ένα καλύτερο μέλλον. Η ελληνική κοινωνία πασχίζει για παιδεία, ανεξάρτητα από τον βαθμό στον οποίο το κατορθώνει. Ο «έχων παιδεία», ο σπουδασμένος, θεωρείται σπουδαίος, μορφωμένος και βρίσκεται ψηλά στην κοινωνική ιεραρχία. Αντίθετα, ο «μη έχων παιδεία» θεωρείται αμόρφωτος και βρίσκεται χαμηλά.

Ο αγώνας για παιδεία είναι ένας αγώνας για αναγνώριση και καταξίωση. Η επιθυμία για εκπαίδευση αλλά κυρίως για λήψη πτυχίων, έχει γίνει χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας.

Η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις θεσμούς της ελληνικής κοινωνίας που αποσκοπεί

στην κοινωνικοποίηση και στη μόρφωση των νέων. Η εκπαίδευση αφενός είναι αναφαίρετο δικαίωμα για όλους τους ανθρώπους και αφετέρου είναι απαραίτητος παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης και προόδου.

Το ελληνικό Σύνταγμα (Άρθρο 16) καθιερώνει την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση και τη δωρεάν παιδεία σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Ορίζει ότι η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό: την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.

Βασικοί σκοποί της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι:

α) Η μετάδοση γνώσεων / ικανοτήτων / δεξιοτήτων χρήσιμων για διάφορα θέματα, για κάποιο επάγγελμα, αλλά και γνώσεων αναγκαίων για να προχωρήσουν οι μαθητές στην επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης.

β) Η μετάδοση βασικών αξιών και παραδόσεων της ελληνικής κοινωνίας, δηλαδή του πολιτισμού των Ελλήνων.

γ) Η κοινωνικοποίηση των νέων ως ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, δηλαδή η καλλιέργεια της προσωπικότητάς τους.

**Γιαν Στην,
Το σχολείο του
χωριού, Εθνική
Πινακοθήκη Τέ-
χνης του Δουβλί-
νου.**

«Στην εποχή μας μάλλον δίνουμε περισσότερο βάρος στη χρησιμότητα της εκπαίδευσης και λιγότερο στις αξίες και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του νέου ανθρώπου. Η εκπαίδευση θα πρέπει να προσφέρει ιδανικά και αξίες, να μαθαίνει λόγους για να είμαστε ευτυχισμένοι». (Ζ. Ντε Ρομιγί, Πόσο επίκαιρη είναι η Αθηναϊκή δημοκρατία σήμερα;, εκδ. Ερμής, Αθήνα 2009)

«Η εκπαίδευση θα έπρεπε να μας βοηθήσει να ανακαλύψουμε αιώνιες αξίες, ώστε να μην προσκολλώμαστε

απλώς σε συνταγές ή να επαναλαμβάνουμε συνθήματα». (Κρισναμούρτι, Εκπαίδευση και η σημασία της ζωής, εκδ. Καστανιώτη).

«Οι πολλές γνώσεις δεν καλλιεργούν την εξυπνάδα, αν και οι εραστές της σοφίας πρέπει να ξέρουν πολλά πράγματα». Ηράκλειτος

Ειδικότερα, η εκπαίδευση έχει ως σκοπό:

- Να εμπνεύσει αξίες, αρχές και ιδανικά.
- Να διδάξει πρότυπα συμπεριφοράς.
- Να αναπτύξει αισθήματα ατομικής και κοινωνικής αλληλεγγύης.
- Να διαμορφώσει μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα.

Σύμφωνα με την Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής για την Εκπαίδευση

ση στον 21ο αιώνα της Unesco, οι πυλώνες της εκπαίδευσης για το άτομο είναι:

- α. Να μάθει πώς να μαθαίνει.**
- β. Να μάθει πώς να πράττει.**
- γ. Να μάθει πώς να συνυπάρχει / συμβιώνει.**
- δ. Να μάθει πώς να υπάρχει.**

Η εκπαίδευση χρειάζεται να ακολουθεί, έστω και ασθμαίνοντας, τις εξελίξεις στην οικονομία και την κοινωνία. Αυτό δεν είναι καθόλου εύκολο αφού οι εξελίξεις τρέχουν με μεγάλη ταχύτητα. Το εκπαιδευτικό σύστημα, λοιπόν, χρειάζεται να προσαρμόζεται στις αλλαγές της οικονομίας και της κοινωνίας. Οι αλλαγές αφορούν όλους τους τομείς και επηρεάζουν τη ζωή μας. Ενδεικτικές αλλαγές στην εκπαίδευση, στην εργασία και στη ζωή είναι:

- Η αύξηση του χρόνου εκπαίδευσης.
- Η δημιουργία νέων επιστημονικών ειδικοτήτων.
- Η κατάργηση υπαρχόντων και η εμφάνιση νέων επαγγελμαμάτων.
- Η μείωση του χρόνου εργασίας.
- Η αλλαγή των όρων και τρόπων ζωής.
- Η αύξηση του χρόνου ζωής.

Στις μέρες μας όμως η εκπαίδευση δεν συντελείται μόνο σε ορισμένο χρόνο, αλλά σε ολόκληρη τη ζωή. Ακριβώς, επειδή οι αλλαγές είναι διαρκείς, διαρκής θα πρέπει να είναι και η εκπαίδευση. Γι' αυτό, σε όλες σχεδόν τις ανεπτυγμένες χώρες, έχει καθιερωθεί η «Δια βίου Εκπαίδευση».

Επειδή η σημασία της εκπαίδευσης είναι τεράστια στις σύγχρονες κοινωνίες, είναι ανάγκη η πολιτεία

να πάρει κάθε μέτρο που θα αμβλύνει τις κοινωνικές ανισότητες και θα δώσει ίσες ευκαιρίες μόρφωσης σε όλους. Οι μαθητές μπορεί να θεωρούνται τυπικά ίσοι στο σχολείο, προέρχονται όμως από διαφορετικά οικογενειακά περιβάλλοντα. Από οικογένειες πλούσιες και φτωχές. Από οικογένειες που μπορούν να βοηθήσουν το παιδί να πάει καλύτερα στο σχολείο και από οικογένειες που δεν μπορούν. Το σχολείο καλείται να διαχειριστεί και να αντιμετωπίσει αυτές τις ανισότητες. «Δεν υπάρχει πιο άδικο σχολείο από αυτό που αντιμετωπίζει διαφορετικούς ανθρώπους με τον ίδιο τρόπο» έλεγε ο Γάλλος κοινωνιολόγος Πιερ Μπουρντιέ. Γι' αυτό και η καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση πρέ-

πρι να είναι προμετωπίδα κάθε σύγχρονης πολιτείας.

**Έντουαρτ Χ.
Λάμσον, Σχολείο
του χωριού, Yale
University Art
Gallery.**

«Η δημοκρατία και η δημοκρατική εκπαίδευση κείται ανάμεσα στο στρατόπεδο και στη ζούγκλα, στον αυταρχισμό και στην ανομία, απειλείται εξίσου και από τα δύο αυτά άκρα και αμύνεται απομονώνοντας τις ακραίες συμπεριφορές. Η δημοκρατική άμυνα χαράζει τα όρια ανάμεσα στην ελευθερία και στον νόμο αγρυπνώντας ώστε ούτε ο νόμος να πνίγει την ελευθερία ούτε η ελευθερία να ακυρώνει τον νόμο». (Κώστας

**Μπαλάσκας, περ. Νέα Παιδεία,
τ.145, Αθήνα 2013)**

**Δήμος Σκουλάκης,
Ο δάσκαλος, Προ-
σωπογραφία του
Γ. Μόραλη, Εθνική
Πινακοθήκη.**

3.4 Ελευθερία, δημοκρατία και ει- ρήνη

α. Η ελευθερία

Η ελευθερία είναι ύψιστο αγαθό. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, χαρακτηριστικό της ελευθερίας είναι να ζει κανείς όπως θέλει, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως ο καθένας κάνει ό,τι θέλει. Η ελευθερία αποτελεί το μέτρον, τη μεσότητα, αφού βρίσκε-

ται μεταξύ δύο άκρων, της ανελευθερίας και της ασυδοσίας. Τόσο η ανελευθερία όσο και η ασυδοσία δημιουργούν προβλήματα στο άτομο και στην κοινωνία.

Επιπλέον, χαρακτηριστικό της ελευθερίας είναι το δικαίωμα του πολίτη να εκφράζει τις σκέψεις του, να λέει τις απόψεις του για τις υποθέσεις της πολιτείας και όχι μόνο. Είναι συνυφασμένη με την ανθρωπινή αξιοπρέπεια και για αυτήν αξίζει να θυσιάσει κάποιος και τη ζωή του.

Η ελευθερία δεν είναι μόνο απόλαυση δικαιωμάτων αλλά και τήρηση υποχρεώσεων. Έχει τις απαιτήσεις και τους περιορισμούς της. Είναι γνωστό το αξίωμα: «η ελευθερία του ενός σταματάει εκεί που αρχίζει η ελευθερία του άλλου». Επομένως, η ελευθερία συνεπάγε-

ται ευθύνη. Είμαι ελεύθερος επειδή είμαι υπεύθυνος. Ελευθερία λοιπόν σημαίνει περιορισμό, ορθότερα αυτοπεριορισμό. Η ελευθερία είναι συνυφασμένη με την πειθαρχία, την ευταξία, τη νομιμότητα, τον σεβασμό του άλλου. Δεν νοείται ελευθερία με απειθαρχία, αταξία, αναρχία, ασέβεια. Η δίχως όρια και φραγμούς ελευθερία οδηγεί στην τυραννία.

**Το σύμβολο
της ειρήνης**

**«Η ελευθερία είναι συστατικό
στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης,
πηγή δημιουργικότητας και ηθικό-**

τητας. Λυτρώνει από το ένστικτο, δημιουργεί την ιστορία και τον πολιτισμό, διαγνώσκει την ουσία του κόσμου και αναπλάθει στοιχεία του κόσμου, γεννά την ιδέα του καθήκοντος και τις σύστοιχες αξίες της ευθύνης και της τιμής». (Δεσποτόπουλος Κ., Μηνύματα πολιτικής, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 2005)

Σύμφωνα με την ιστορία, «τίποτα δεν είναι πιο σπουδαίο για τους Έλληνες, από την ελευθερία» (Ψήφισμα της Πριήνης, αρχαίας ελληνικής πόλης στην Ιωνία). Επίσης, ο Ρήγας Φεραίος στον Θούριο τονίζει «Καλύτερα μιας ώρας, ελεύθερη ζωή, παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή».

β. Η δημοκρατία

Δημοκρατία είναι το πολίτευμα στο οποίο την εξουσία την έχει ο δήμος, που σημαίνει ο λαός. Δημοκρατία σημαίνει λαϊκή κυριαρχία, δηλαδή ότι όλες οι εξουσίες πηγάζουν από τον λαό. Όπως λέμε, στη δημοκρατία το ανώτατο όργανο της πολιτείας είναι ο λαός. Η δημοκρατία έχει ορισμένα χαρακτηριστικά, όπως:

α) Η ελευθερία και η ισότητα. Η δημοκρατία στηρίζεται σε δύο θεμελιακές και αδιαπραγμάτευτες αξίες: την ελευθερία και την ισότητα. Είναι θεμελιακές γιατί χωρίς αυτές δεν υπάρχει δημοκρατία και αδιαπραγμάτευτες, γιατί δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης και ψηφοφορίας, δηλαδή να γίνει συζήτηση στη Βουλή και να αποφασιστεί με ψηφοφορία αν θα

υπάρχει ελευθερία και ισότητα. Στη δημοκρατία λοιπόν όλοι οι πολίτες είναι ελεύθεροι και ίσοι.

«Η δημοκρατία ως καθεστώς είναι επομένως το καθεστώς εκείνο που προσπαθεί να πραγματώσει, στο μέτρο του εφικτού, την ατομική και συλλογική αυτονομία, και ταυτόχρονα το κοινό καλό κατά την αντίληψη της συγκεκριμένης κοινότητας». (Κ. Καστοριάδης, Η άνοδος της ασημαντότητας, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα).

Στη δημοκρατία δεν υπάρχουν οριστικές απαντήσεις. Το ερώτημα περί του ορθού παραμένει αενάως ανοιχτό, και αυτό αποτελεί την καλύτερη εγγύηση της ελευθερίας. (Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 2010).

β) Οι εκλογές. Όλοι οι πολίτες, χωρίς εξαίρεση, έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν. Επιπλέον, επειδή στον πολιτικό τομέα δεν υπάρχουν αρμόδιοι και ειδικοί, η γνώμη όλων έχει την ίδια αξία. Επομένως, όλοι οι πολίτες είναι ίσοι, έχουν μία ψήφο.

Η δημοκρατία δεν είναι νομικό κατασκεύασμα, είναι πρωτίστως τρόπος ζωής. Αλλά κάθε τρόπος ζωής έχει κάποιες αδυναμίες, και ελαττώματα. Στη δημοκρατία αναπτύσσονται ορισμένα αρνητικά φαινόμενα, όπως η κατάχρηση της ελευθερίας, η δημαγωγία και ο φανατισμός, η ανευθυνότητα και ο λαϊκισμός, η πρόταξη του κομματικού συμφέροντος έναντι του συμφέροντος της πολιτείας κτλ. Επομένως, η δημοκρατία δεν είναι δεδομένη.

Είναι άθλημα και κατόρθωμα.

Χρειάζεται προσπάθεια.

γ) Ειρήνη. Όταν υπάρχει ειρήνη, οι άνθρωποι ζουν αρμονικά και επιλύουν τις διαφορές τους ειρηνικά, με διάλογο και συμφωνίες. Αντίθετα, σε περίπτωση πολέμου, οι διαφορές επιλύονται με βίαια μέσα.

«Πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με βίαια μέσα». (Κλαούζεβιτς) Επειδή ακριβώς ο πόλεμος έχει καταστροφικές συνέπειες, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, δηλαδή όλα τα κράτη του κόσμου, έχουν συμφωνήσει στην «ειρηνική επίλυση των διαφορών», η οποία αποτελεί βασική αρχή του Διεθνούς Δικαίου.

Η Ελλάδα έχει δοκιμαστεί από πολέμους. Για να γίνει κατανοητό το μέγεθος της καταστροφής που φέρνει ο πόλεμος, η Ελλάδα μετά

τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και την τριπλή Κατοχή που υπέστη (Γερμανία, Ιταλία, Βουλγαρία) είχε τα εξής οικονομικά και κοινωνικά μεγέθη:

- Μισό εκατομμύριο Έλληνες έχασαν τη ζωή τους από την πείνα και τις κακουχίες.**
- Μείωση της αγροτικής παραγωγής κατά 40%.**
- Μείωση της κτηνοτροφίας κατά 50%.**
- Καταστροφή των δασών κατά 20%.**
- Καταστροφή του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου της χώρας κατά 70%.**
- Καταστροφή περίπου 150.000 κατοικιών.**
- Συνολική απώλεια οικοδομών (δημόσια κτίρια-οικίες κτλ.) περίπου 409.000.**

- Καταστροφή 5.000 σχολικών κτηρίων.

- Απώλεια κατά 73% της επιβατικής και εμπορικής ναυτιλίας.

(Πηγή: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΣΤ' και Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό 'Ηλιος, τ. Ζ')

Τα στοιχεία δείχνουν το μέγεθος της καταστροφής που φέρνει ο πόλεμος και πόσο εμποδίζει τις κοινωνίες να προοδεύσουν.

Πάμπλο Πικάσο,
Το παιδί και το
περιστέρι. Ιδιωτική
συλλογή.

«Γιατί έχουμε έρθει στη συνέλευση του δήμου για να συζητήσουμε

και να αποφασίσουμε για πόλεμο και ειρήνη, για ζητήματα δηλαδή που έχουν πολύ μεγάλη σημασία στη ζωή των ανθρώπων και για τα οποία όσοι σκέφτονται σωστά κατά αναγκαία συνέπεια ευτυχούν περισσότερο (εξασφαλίζουν ζωή πιο ευτυχισμένη) από τους άλλους (που δεν σκέφτονται σωστά). Τόσο μεγάλη λοιπόν είναι η σπουδαιότητα εκείνων των θεμάτων, για τα οποία έχουμε συγκεντρωθεί». (Ισοκράτης, Περί ειρήνης, μετ. Δ. Αντωνίου)

3.5 Η φυσική και πολιτισμική κληρονομιά

Α. Φυσική κληρονομιά

Η Ελλάδα διαθέτει ένα από τα πιο όμορφα τοπία στον κόσμο. Γι' αυτόν τον λόγο και έχει τόσο πολύ τουρισμό. Η θάλασσα και τα νησιά

με τις ατελείωτες παραλίες αποτελούν μια ακόμα πηγή πλούτου και φυσικού κάλλους.

Η χώρα μας διαθέτει φυσικές και προστατευόμενες περιοχές, όπως μνημεία της φύσης, εθνικά πάρκα (εθνικοί δρυμοί), προστατευόμενα τοπία κτλ.

Επίσης, διαθέτει πλούσια βιοποικιλότητα (πανίδα και χλωρίδα). Η πανίδα και η χλωρίδα αποτελούν σημαντικό πλούτο για την χώρα. Δυστυχώς, υπάρχουν ορισμένες δραστηριότητες των ανθρώπων, όπως η εκδάσωση, το κυνήγι, η χρήση γεωργικών φαρμάκων, η ρύπανση κτλ., που επηρεάζουν την πανίδα και τη χλωρίδα. Μάλιστα, υπολογίζεται ότι τις επόμενες δεκαετίες πρόκειται να επέλθει μείωση κατά 50% της βιοποικιλότητας. Αυ-

τό σημαίνει μεγάλη οικολογική και οικονομική απώλεια για τη χώρα.

Η διατήρηση της βιοποικιλότητας είναι απαραίτητη. Η σημασία της είναι μεγάλη διότι:

- Αποτελεί παράγοντα ισορροπίας ανθρώπου-φύσης.**
- Η εξαφάνιση και ενός μόνο είδους διαταράσσει την αλυσίδα ζωής.**
- Υπάρχουν νέες χρήσεις των φυσικών πόρων με τη χρήση της γενετικής.**

**Κωνσταντίνος
Μαλέας, Τοπίο
Πεντέλης, Εθνική
Πινακοθήκη**

«Οι κάτοικοι του ελληνικού χώρου είτε το έχουν συνειδητοποιήσει είτε όχι, έχουν το προνόμιο να κάθονται,

να ζουν και να δρουν επάνω σ'ένα έδαφος, όπου διαδραματίσθηκαν σπουδαία γεγονότα και συμβάντα, σε όλες τις φάσεις τής μέχρι σήμερα γνωστής πολιτιστικής πορείας του ανθρώπου». (Γ. Π. Λάββας, Πολιτιστική κληρονομιά, Αθήνα 1993)

«Ο κάθε πολιτισμός έχει τριπλή έκφραση: α) είναι υλικός πολιτισμός β) είναι τρόπος ζωής γ) είναι ιδεολογία. Είναι όλα τα επιτεύγματα, οι αξίες και οι παραδόσεις». (Νίκος Ψυρούκης, Ιστορικός χώρος και Ελλάδα, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1990)

«Αποκηρύσσοντας το παρελθόν ως απαρχαιωμένο ή τυραννικό, μια κοινωνία λιγοστεύει τη διάρκεια της επιρροής του στις επόμενες γενιές. Ο διπλός μαρασμός του παρελθόντος και του μέλλοντος αφήνει το παρόν φορτωμένο με τεράστια βά-

ρη». (Βασίλης Καραποστόλης, 'Ηπιος λόγος, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1989)

«Ένα μέρος του παρελθόντος πεθαίνει κάθε στιγμή και η θνησιμότητά του μας μολύνει αν προσκολληθούμε σε αυτό με υπερβολική αγάπη. Ένα μέρος του παρελθόντος μένει πάντα ζωντανό και κινδυνεύουμε καταφρονώντας τη ζωντάνια του». (Γ. Σεφέρης)

B. Πολιτισμική κληρονομιά

Πολιτισμός είναι το σύνολο των επιτευγμάτων του ανθρώπου. Πολιτισμός σημαίνει, εκτός των άλλων, και τρόπος ζωής.

Αν τη φυσική κληρονομιά την προσφέρει η φύση, την πολιτισμική κληρονομιά την δημιουργεί ο άνθρωπος. Και συγκεκριμένα οι Έλ-

Ληνες δημιούργησαν μνημεία περιωπής, άξια θαυμασμού. Η Ελλάδα, στην πορεία του χρόνου, δημιούργησε έναν μεγάλο πολιτισμό, και επιπλέον, μια θαυμαστή πολιτισμική πολυμορφία. Με τη μακράιωνη ιστορία της, έχει δημιουργήσει και κατέχει μια μεγάλη ποικιλία σε έργα τέχνης, αρχιτεκτονικά μνημεία και οικιστικά σύνολα. Η κλασική Ελλάδα, η ελληνιστική περίοδος, ο βυζαντινός πολιτισμός, η νεότερη Ελλάδα, έχουν αφήσει το αποτύπωμά τους στις επόμενες γενιές.

Η πολιτισμική κληρονομιά της Ελλάδας είναι, σύμφωνα με πολλούς, το μεγαλύτερο κεφάλαιό της.

Η διατήρηση και η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος είναι απαραίτητη για την οικοδόμηση του παρόντος αλλά και του μέλλοντος. Διατήρηση του παρελθόντος

δε σημαίνει «προγονοπληξία» και προσκόλληση σε αυτό. Σημαίνει μελέτη και δημιουργικό δάνειο από αυτό.

Το μέλλον οικοδομείται και μέσα από τη δημιουργική αξιοποίηση γόνιμων στοιχείων του παρελθόντος. Ο Δημήτρης Γληνός διέκρινε τον άγονο από τον δημιουργικό ιστορισμό. Άγονος ιστορισμός είναι η άκριτη προσκόλληση στο παρελθόν. Δημιουργικός ιστορισμός είναι η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος. Παράδειγμα δημιουργικού ιστορισμού είναι η γνώση της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας και γραμματείας. Παράδειγμα άγονου ιστορισμού είναι η προσκόλληση στους γραμματικούς και συντακτικούς τύπους, χωρίς ουσιαστική γνώση του νοήματος των κειμένων της αρχαίας ελληνικής. Η

εποχή που ζούμε είναι εποχή γρήγορων αλλαγών. Η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος βοηθά τον άνθρωπο να έχει αίσθηση της ιστορικής συνέχειας, αλλά και των δυνάμεων που διαμόρφωσαν και διαμορφώνουν τον σύγχρονο κόσμο. Οι «καλές» παραδόσεις κάθε κοινωνίας πρέπει να χρησιμοποιούνται ως εφελτήριο και βατήρας για τη σύνθεση και τη δημιουργία του νέου. Σε κάθε άλλη περίπτωση θα κάνουμε ένα ιστορικό σημειωτόν!

Η άκριτη και άγונה προσκόλληση στο παρελθόν δε βοηθάει τις κοινωνίες να προοδεύσουν.

Η ανθρώπινη ιστορία είναι ιστορία συντήρησης και προόδου, διατήρησης και αλλαγής. Οι δημιουργίες μένουν κληρονομιά στις επόμενες γενιές. Κάθε γενιά αντιμετω-

πίζει το πρόβλημα να ακολουθήσει ή όχι αυτή την κληρονομιά, ενώ ταυτόχρονα οφείλει να γνωρίζει ότι η πορεία προς το μέλλον, εξαρτάται από το σεβασμό των έργων του παρελθόντος.

Η διατήρηση του παρελθόντος, διευκολύνει την πορεία προς το μέλλον. Αν θέλουμε να φτιάξουμε το μέλλον, έχουμε ανάγκη το παρελθόν. Η έλλειψη κοινών αναφορών, η έλλειψη ατομικής και συλλογικής μνήμης κάνει προβληματικό παρόν και αβέβαιο το μέλλον. Ένας λαός που δεν μπορεί να συντηρήσει και να ανακαλέσει ένα κοινό παρελθόν, δύσκολα προσανατολίζεται σε ένα κοινό μέλλον.

**Ιάκωβος Ρίζος,
Στην τσάτσα,
Εθνική Πινακοθήκη.**

Η διατήρηση της παράδοσης, ίσως σημαίνει προσκόλληση στο παρελθόν και αδυναμία παρακολούθησης της πορείας προς το μέλλον. Αλλά στην προκειμένη περίπτωση δε γίνεται λόγος για προσκόλληση στην παράδοση, ούτε για σύγκρουση με τις άλλες παραδόσεις. Άλλωστε, η πορεία προς το μέλλον, επιβάλλει και την πορεία προς το παρελθόν, για να διατηρείται η ισορροπία στο παρόν, όπως επιβάλλει και την αναγκαιότητα και την ωφελιμότητα της συνύπαρξης των διαφορετικών παραδόσεων.

«Το παρελθόν είναι τεράστια δύ-

**ναμη, όταν το κυριαρχείς και βάρος
ασήκωτο όταν σε υποδουλώνει».
(Κ. Τσάτσος)**

**Δημήτρης Γληνός
(1882-1943) Έλ-
ληνας παιδαγω-
γός (Για τη ζωή
και το έργο του
Δημήτρη Γληνού
βλ. την ιστοσελίδα**

**του Ιδρύματος Γληνού ([https://
www.glinos.gr/v1/glnos/gfhistory/](https://www.glinos.gr/v1/glnos/gfhistory/))**

3.6 Φιλοπατρία – πατριωτισμός και Φιλοκοσμία – κοσμοπολιτι- σμός

**Η φιλοπατρία, η αγάπη για την
πατρίδα, υπάρχει από την εποχή
του Ομήρου. Ο Όμηρος αναφέρει
στην Οδύσσεια το νόστο του Οδυσ-**

σέα, ο οποίος πασχίζει να επιστρέψει στην πατρίδα του κι ας πεθάνει. Επίσης, στην αρχαία Ελλάδα, η αγωγή των νέων είχε στόχο τη δημιουργία ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών αλλά και την αγάπη προς την πατρίδα.

Το έθνος είναι γέννημα της Γαλλικής Επανάστασης (1789). Έτσι, η δημιουργία της εθνικής συνείδησης, η αίσθηση ενότητας και ιδιαιτερότητας ενός λαού έναντι άλλων, είναι κάτι σχετικά καινούργιο. Το έθνος στρεφόταν τόσο κατά της υπερεξουσίας του μονάρχη, που κυριαρχούσε σε διάφορα έθνη, όσο και κατά των τοπικών εξουσιών, παραδόσεων και ιδιαιτεροτήτων.

Η ιδέα του έθνους θα αποτελέσει την κινητήρια δύναμη των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων του 19ου και 20ού αιώνα. Αυτή η ιδέα

διέσπασε τις πολυεθνικές αυτοκρατορίες και δημιούργησε τα έθνη-κράτη. Είναι μια ιδέα που πηγάζει από έναν λαό, εκφράζει τη συνείδηση της ενότητας και ιδιαιτερότητάς του, τη θέλησή του για κοινή πορεία και ανεξάρτητη κρατική οργάνωση.

Στις αρχές του 21ου αιώνα, η ιδέα του έθνους έχει επεκταθεί σε όλο τον κόσμο. Είναι ένα ισχυρό ιδανικό για πολλούς. Με αυτό το ιδανικό συναρτάται και ο όρος πατρίδα. Πατρίδα και έθνος δεν ταυτίζονται. Αρχικά πατρίδα σήμαινε τον τόπο όπου γεννήθηκαν, έζησαν και τάφηκαν οι πρόγονοι, τον τόπο όπου γεννήθηκαν και ζουν τώρα οι απόγονοί τους. Στην πορεία του χρόνου προστέθηκαν οι κοινές παραδόσεις, το κοινό ιστορικό παρελθόν. Επιπλέον προστέθηκαν οι κοινές ιδέες και αξίες, προσπάθειες και

προσδοκίες για το παρόν και το μέλλον.

Πατρίδα είναι ο τόπος όπου ζουν ομοεθνείς και συναρτάται με το συναισθηματικό δεσμό που συνδέει όσους έχουν συνείδηση κοινής καταγωγής, κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς, κοινού ιστορικού παρελθόντος, κοινών προσπαθειών για το παρόν και κοινών προσδοκιών για το μέλλον.

Πολλοί είναι αυτοί που αγωνιούν, μάχονται και πεθαίνουν για το έθνος και την πατρίδα. Ο πατριώτης ταυτίζει το «Εγώ» με το «Εμείς», που είναι το έθνος, η πατρίδα. Η ταύτιση αυτή εξυψώνει το Εγώ, γιατί το έθνος / πατρίδα είναι αξία. Ο επιθετικός εθνικισμός δηλώνει την προσπάθεια επιβολής ενός έθνους σε άλλα έθνη. Αντίθετα, ο πατριωτισμός δεν έχει επεκτατικές βλέψεις,

αλλά προασπίζεται το δικό του εθνικό έδαφος, τον πολιτισμό του, τις παραδόσεις του, την ταυτότητά του.

Πατριωτισμός είναι η αγάπη και η αφοσίωση προς την πατρίδα. Έτσι για παράδειγμα, οι πρόγονοί μας του 1821 και του 1940 θυσιάστηκαν για την ελευθερία της πατρίδας. Επίσης, το Σύνταγμά μας ορίζει ότι: «η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων». (Άρθρο 120, παρ. 4)

Εθνικισμός είναι η αποκλειστική προσήλωση προς την ιδέα του έθνους, στο πλαίσιο μιας αντίληψης που θεωρεί όλα τα άλλα έθνη «κατώτερα» από το «δικό μου». Όταν ο εθνικισμός έχει επεκτατικές βλέψεις και διάθεση επιβολής σε άλλα έθνη μετατρέπεται σε σωβινισμό.

Εκτός από τη φιλοπατρία υπάρ-

χει και η φιλοκοσμία. Ο όρος φιλοκοσμία (φιλώ + κόσμος = αγαπώ τον κόσμο) είναι η γνώση, ο σεβασμός, η φροντίδα, η προστασία και η αγάπη για όλο τον κόσμο. Ο «κόσμος» περιλαμβάνει τα πάντα. Από ένα φύλλο ενός δέντρου μέχρι ολόκληρο το σύμπαν.

Αν η ιδέα της πατρίδας / του έθνους ενδιαφέρεται για έναν λαό και για έναν ορισμένο χώρο, η ιδέα της φιλοκοσμίας / του παγκόσμιου υπερβαίνει λαούς και χώρους. Με την υπέρβαση του έθνους δημιουργήθηκαν υπερεθνικές ενότητες (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση) και παγκόσμιοι οργανισμοί (π.χ. Ο.Η.Ε.).

Η φιλοκοσμία, επίσης, είναι ένα πολιτικό όραμα, μια πρόταση που αποσκοπεί στην καλύτερη αντιμετώπιση των μεγάλων προβλημάτων της ανθρωπότητας, όπως η

απειλή πυρηνικού πολέμου, η καταστροφή του περιβάλλοντος, ο υπερπληθυσμός, η φτώχεια, η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η διαφθορά, τα ναρκωτικά, η τρομοκρατία, ο ρατσισμός κτλ.

Υπάρχει κοινή ανάγκη και κοινό συμφέρον για κοινή αντιμετώπιση των παγκόσμιων προβλημάτων. Οι προσπάθειες ενός κράτους ή μιας ομάδας κρατών δεν αρκούν. Αυτό το απέδειξαν περίτρανα τα πυρηνικά ατυχήματα στο Τσέρνομπιλ (Ε.Σ.Σ.Δ.) και στη Φουκουσίμα (Ιαπωνία).

Η ιδέα του κοσμοπολιτισμού εμφανίζεται για πρώτη φορά μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, την κατάργηση της πόλης-κράτους και τη δημιουργία της οικουμένης και του πολίτη του κόσμου (κοσμοπολίτη). Αυτό συμ-

βαίνει και σήμερα με τις Τεχνολογίες των Πληροφοριών και Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.), που ο κόσμος όλος είναι ένα χωριό (παγκόσμιο χωριό). Ο κοσμοπολιτισμός είναι αντίθετος με τον τοπικισμό και τον εθνικισμό. Αναφέρεται στον πολιτισμό όλου του κόσμου.

**Νίκος Λύτρας,
Βάρκα με πανί,
Εθνική Πινακοθήκη.**

**«Μητρός τε και πατρός και των άλλων προγόνων απάντων τιμιώτερον έστιν η πατρίς και σεμνότερον και αγιότερον». (Πλάτων, Κρίτων).
Πατριωτισμός: πρώτα η αγάπη για τους δικούς σου.
Εθνικισμός: πρώτα το μίσος για τους ξένους.**

Αυτά τα δέντρα δε βολεύονται με λιγότερο ουρανό, αυτές οι πέτρες δε βολεύονται κάτω από ξένα βήματα, αυτά τα πρόσωπα δε βολεύονται παρά μόνο στον ήλιο, αυτές οι καρδιές δε βολεύονται παρά μόνο στο δίκιο. (Γιάννης Ρίτσος Ρωμιοσύνη)

«Αλίμονο στην Ελλάδα, αν στηρίξει το μέλλον της μονάχα στις άμορφες μάζες των φρόνιμων παιδιών, που το ιδανικό τους είναι μια ήρεμη και γλυκιά μεσημβρινή Ελβετία, υπόδειγμα τάξης, άνεσης και μακαριότητας, χωρίς καμία αγωνία, κανένα μεγάλο όνειρο, καμία τρέλλα, καμία δημιουργική πνοή. Μα είναι δυνατό να καταντήσει Ελβετία αυτή η χώρα του Οδυσσέα;» (Γ. Θεοτοκάς)

«Τούτη την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί και σοφοί και αμαθείς, και πλούσιοι και φτωχοί, και πολιτικοί και

στρατιωτικοί, και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι. Όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσομεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί να την φυλάμεν κι όλοι μαζί, και να μην λέγει ούτε ο δυνατός 'Εγώ', ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς 'Εγώ'; Όταν αγωνιστεί μόνος του και φκιάσει ή χαλάσει να λέγει 'Εγώ'. Όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκιάνουν, τότε να λένε 'Εμείς'. Είμαστε στο 'Εμείς' κι όχι εις το 'Εγώ'». (Στρατηγός Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα).

«Η φιλοκοσμική δημοκρατία έχει ως κύριο χαρακτηριστικό ότι είναι μια ένωση ή αλλιώς ένας συνδυασμός ή ένας συγκερασμός ή ένα μείγμα ή ένας γάμος Κοινοβουλευτικής και Αθηναϊκής Δημοκρατίας. Συγκεκριμένα, συνδυάζει τις εκλογές της Κοινοβουλευτικής Δημο-

κρατίας και την κλήρωση της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, δηλαδή συνδυάζει την αξιοκρατία (εκλογές) με την ισότητα (κλήρωση)». (Παρασκευάς Ν. Παρασκευόπουλος, Αναγέννηση της Αθηναϊκής δημοκρατίας, Η φιλοκοσμική δημοκρατία, εκδ. Σύλλογος Φιλοκοσμίας Ελλάδος, Αθήνα 2013)

Αξίζει να προσπαθεί κανείς για μια καλύτερη ζωή για όλους τους ανθρώπους στον πλανήτη Γη.

Ε. Τέρφλοθ,
Ταξίδι στην
Ελλάδα, 1973,
Εθνική Πινακοθήκη.

Ερωτήσεις – Ασκήσεις – Δραστηριότητες

Α' ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

___ Δημιουργικός ιστορισμός είναι η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος.

___ Η πυρηνική οικογένεια είναι αυτή που αποτελείται από το ζευγάρι και τα παιδιά του.

___ Το εκπαιδευτικό σύστημα χρειάζεται να είναι σταθερό και αμετάβλητο.

___ Ο σωβινισμός είναι μορφή του εθνικισμού.

1β. Η αγάπη προς την πατρίδα εκφράζεται με (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

- α. Τον αμυντικό εθνικισμό.**
- β. Τον επιθετικό εθνικισμό.**
- γ. Τον εθνικισμό.**
- δ. Τον πατριωτισμό.**
- ε. Τίποτε από τα παραπάνω.**

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

Α' στήλη

1. πυρηνική οικογένεια

2. εκτεταμένη οικογένεια

3. μονογονεϊκή οικογένεια

4. χωλή οικογένεια

Β' στήλη

_____ πατριαρχική οικογένεια

_____ κυριαρχεί στις βιομηχανικές κοινωνίες

_____ ο ένας γονέας απουσιάζει για μεγάλα διαστήματα

_____ περιλαμβάνει μόνο έναν γονέα

5. μεικτή οικογένεια

_____ συμβιώνουν το ζευγάρι και η αδερφή της συζύγου

2α. Να διατυπώσετε τις απόψεις σας σχετικά με τη διατήρηση της βιοποικιλότητας.

2β. Να διακρίνετε την έννοια του πατριωτισμού από αυτήν του εθνικισμού.

Β' ΟΜΑΔΑ

1α. Να αναπτύξετε την ελευθερία και την ισότητα ως χαρακτηριστικά της δημοκρατίας.

1β. Αναπτύξτε την έννοια της ελληνορθόδοξης παράδοσης.

2α. Να εξηγήσετε το περιεχόμενο της ελληνικής πολιτισμικής κληρονομιάς.

2β. Να εξηγήσετε γιατί η εκπαίδευση αποτελεί μια διαχρονική αξία της ελληνικής κοινωνίας.

Επιπλέον:

- **Να συζητήσετε ποια προβλήματα αντιμετωπίζει η σύγχρονη μονογονεϊκή οικογένεια.**
- **Να συζητήσετε στην τάξη τα αρνητικά φαινόμενα που στιγματίζουν τη σύγχρονη δημοκρατία.**

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ώρες: 5

4.1 Το κύριο οικονομικό πρόβλημα

4.1.1 Οι ανάγκες

4.1.2 Τα αγαθά - το καταναλωτικό πρότυπο

4.2 Οι επιχειρήσεις

4.2.1 Οι συντελεστές παραγωγής

4.2.2 Το κόστος παραγωγής

4.2.3 Η τιμή των αγαθών

4.3. Τα νοικοκυριά

4.3.1 Το εισόδημα των νοικοκυριών

4.3.2 Ο οικογενειακός προϋπολογισμός

4.4 Το κράτος ως παραγωγός και ως καταναλωτής

4.5 Βασικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής οικονομίας

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να εξηγούν το κύριο οικονομικό πρόβλημα.**
- Να διακρίνουν τις πραγματικές από τις πλασματικές ανάγκες.**
- Να εξηγούν τους συντελεστές παραγωγής και τη συμβολή τους στο κόστος παραγωγής.**
- Να αντιλαμβάνονται τη λειτουργία του χρήματος στις σύγχρονες κοινωνίες και να υιοθετούν υπεύθυνη καταναλωτική συμπεριφορά.**
- Να σχεδιάζουν και να εφαρμόζουν τον προσωπικό και τον οικογενειακό προϋπολογισμό.**
- Να περιγράφουν και να αναλύουν τον τρόπο διαμόρφωσης των τιμών.**

- Να απαριθμούν περιπτώσεις που το κράτος παράγει και καταναλώνει προϊόντα.

Βασική ορολογία

- ανταγωνιστικότητα οικονομίας
- ανταγωνιστικότητα προϊόντος
- δημόσια αγαθά
- δημόσιο συμφέρον
- διαρθρωτικά προβλήματα
- διαρκή αγαθά
- ελλειμματικό ισοζύγιο
- επιχειρηματικότητα
- ιεράρχηση αναγκών
- καταναλωτά αγαθά
- καταναλωτική κοινωνία
- καταναλωτική συνείδηση
- καταναλωτικό πρότυπο
- κέρδος
- κεφάλαιο
- κόστος παραγωγής

- κρατικός παρεμβατισμός
- μεγιστοποίηση ευημερίας
- μεγιστοποίηση του κέρδους
- νόμος της ζήτησης
- νόμος της προσφοράς
- οικογενειακός προϋπολογισμός
- οικονομικό πρόβλημα
- συνολικό κόστος
- κόστος παραγωγής ανά μονάδα προϊόντος
- συντελεστές παραγωγής
- σφάλμα σύνθεσης
- τιμή ισορροπίας

4.1 Το κύριο οικονομικό πρόβλημα

4.1.1 Οι ανάγκες

Το κύριο οικονομικό πρόβλημα, το οποίο έχει παγκόσμια ισχύ και από αυτό απορρέουν όλα τα υπόλοιπα οικονομικά προβλήματα είναι ότι: οι ανάγκες των ανθρώπων είναι απεριόριστες και τα μέσα για την ικανοποίησή τους περιορισμένα. Αλλιώς: πώς με περιορισμένους πόρους θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες; Ανάγκη είναι η έλλειψη ή η αίσθηση της έλλειψης, που εκφράζεται με την επιθυμία ικανοποίησής της. Τα μέσα που ικανοποιούν τις ανάγκες ονομάζονται αγαθά. Ανεξάρτητα από το αν η ανάγκη είναι πραγματική ή όχι, τόσο η έλλειψη όσο και η αίσθηση της έλλειψης, έχουν το ίδιο

αποτέλεσμα, δηλαδή το κενό. Ο ανθρώπινος οργανισμός κινητοποιείται για να καλύψει αυτό το κενό, δηλαδή την ανάγκη. Έτσι χρειάζεται να παρθούν αποφάσεις, όπως:

Πρώτον, ποιες ανάγκες θα ικανοποιηθούν; Αυτό σημαίνει πως, τόσο τα άτομα όσο και το σύνολο, απαιτείται να κάνουν μια ιεράρχηση αναγκών. Όλες οι ανάγκες δεν έχουν την ίδια σπουδαιότητα. Υπάρχουν ανάγκες βασικές (π.χ. τροφή, κατοικία) και ανάγκες δευτερεύουσες (π.χ. διακόσμηση σπιτιού).

Δεύτερον, πώς θα αυξηθούν τα μέσα, ώστε να ικανοποιηθούν περισσότερες ανάγκες; Υπάρχουν τρόποι να αυξηθούν τα μέσα, όπως με κατάλληλη μείξη των συντελεστών παραγωγής, με εφαρμογή

νέων μεθόδων παραγωγής, με εφαρμογή νέας τεχνολογίας κτλ.

Οι ανάγκες έχουν δύο χαρακτηριστικές ιδιότητες:

α) Είναι απεριόριστες. Δηλαδή δημιουργούνται διαρκώς νέες ανάγκες και οι υπάρχουσες εξελίσσονται.

Μάλιστα, όσο εκσυγχρονίζεται μια κοινωνία τόσο περισσότερες ανάγκες έχουν οι άνθρωποι. Συνήθως, η ικανοποίηση μιας ανάγκης συνεπάγεται τη δημιουργία άλλων αναγκών. Παράδειγμα: η αγορά κατοικίας δημιουργεί την ανάγκη για έπιπλα, για διακόσμηση κτλ. Η αύξηση των αναγκών γίνεται, κυρίως, για δύο λόγους: πρώτον, λόγω μίμησης, αφού οι άνθρωποι έχουν την τάση ο ένας να μιμείται τον άλλον. Δεύτερον, λόγω διαφήμισης, αφού η διαφήμιση, συνήθως, δημιουργεί νέες ανάγκες. Πολλές ανάγκες μας

δεν είναι πραγματικές αλλά πλασματικές. Μεγάλο ρόλο στη δημιουργία πλασματικών αναγκών παίζει η διαφήμιση.

β) Υπόκεινται σε προσωρινό κορεσμό. Κάθε ανάγκη όταν ικανοποιηθεί παύει να υπάρχει. Αλλά αυτό ισχύει προσωρινά, γιατί γρήγορα ή αργά επανεμφανίζεται. Παράδειγμα: με ένα δυο πιάτα φαγητό παύουμε να πεινάμε, όμως, την επόμενη μέρα υπάρχει πάλι η ανάγκη για φαγητό. Η αγορά σπιτιού κάλυψε την ανάγκη για στέγαση και πιθανώς να μην χρειαστεί ένα νέο σπίτι. Όμως, υπάρχουν και ανάγκες που ο κορεσμός τους δεν είναι εύκολος. Αυτό ισχύει κυρίως για τις ψυχολογικές και συναισθηματικές ανάγκες.

«Τα περισσότερα οικονομικά φαινόμενα [...] δεν μπορούν να εκφραστούν εύκολα με μαθηματικό τρόπο. Οι οικονομολόγοι πρέπει επομένως να προσέχουν να μην αποδώσουν λανθασμένες αναλογίες στις οικονομικές δυνάμεις, δίνοντας περισσότερη έμφαση σε αυτά τα στοιχεία που μπορούν εύκολα να ποσοτικοποιηθούν». (Alfred Marshall, 1891, αναφέρεται στο Γιάννης Βαρουφάκης, Πολιτική Οικονομία. Η οικονομική θεωρία στο φως της κριτικής, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2007)

Το οικονομικό πρόβλημα σχετίζεται με την ανάπτυξη της οικονομίας. Τη δεκαετία του 1930, ένας Έλληνας οικονομολόγος, ο Σεραφείμ Μάξιμος (1899-1962) παρατήρησε ότι ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται το οικονομικό πρόβλημα στα εγχειρίδια της Οικονομικής

Επιστήμης δίνει στους φοιτητές την εσφαλμένη εντύπωση ότι οι πόροι (πρώτες ύλες, γη κτλ.) και τα μέσα (μηχανήματα, τεχνικές παραγωγής κτλ.) είναι σταθερά μεγέθη. Όμως, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Τα μέσα παραγωγής (μηχανήματα που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή, γη, εργοστάσια κτλ.) και οι πόροι μεταβάλλονται με την εξέλιξη της τεχνολογίας και των επιστημών. Κατά συνέπεια, η αλλαγή της οργάνωσης της παραγωγής και της διανομής των προϊόντων μπορεί να εξασφαλίσει καλύτερες συνθήκες ζωής σε όλους τους ανθρώπους. Σήμερα, οι σύγχρονες μηχανές στην παραγωγή δίνουν τη δυνατότητα εξάλειψης της πείνας από τον πλανήτη. Όμως, εκατομμύρια άνθρωποι στον πλανήτη υποσιτίζονται. Η φτώχεια είναι από τα μεγα-

λύτερα προβλήματα σε έναν πλανήτη που κατακλύζεται από αγαθά.

4.1.2 Τα αγαθά - το καταναλωτικό πρότυπο

Τα μέσα με τα οποία ικανοποιούνται οι ανάγκες καλούνται αγαθά.

Τα αγαθά μπορεί να είναι υλικά αγαθά (τρόφιμα, αυτοκίνητο κτλ.) και υπηρεσίες (παιδεία, υγεία κτλ.). Τα υλικά αγαθά διακρίνονται σε:

α) Καταναλωτά. Είναι αυτά που αφού χρησιμοποιηθούν, παύουν να υπάρχουν και δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν πάλι για την ίδια κάλυψη της ίδιας ανάγκης (π.χ. τρόφιμα, βενζίνη).

β) Διαρκή. Είναι αυτά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν πολλές φορές, χωρίς να χάσουν κάποια ιδιότητά τους, έστω και αν με την

πάροδο του χρόνου φθείρονται (π.χ. ρούχα, αυτοκίνητο).

Οι σημερινές οικονομικά ανεπτυγμένες κοινωνίες είναι καταναλωτικές κοινωνίες. Βέβαια, κάθε κοινωνία έχει το δικό της καταναλωτικό πρότυπο. Το ίδιο ισχύει και για κάθε άτομο. Αρκετοί άνθρωποι αγοράζουν-καταναλώνουν αγαθά που δεν τα έχουν ανάγκη. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του καταναλωτικού προτύπου διαδραματίζει η διαφήμιση.

Η διαφήμιση είναι μηχανισμός πληροφόρησης αλλά και χειραγώγησης του ανθρώπου. Βέβαια, το άτομο διαθέτει μηχανισμούς άμυνας, αλλά τελικά υποκύπτει κάτω από το συνεχή βομβαρδισμό της διαφήμισης. Τα παιδιά, αλλά και οι μεγάλοι, είναι χρήσιμο να γνωρί-

ζουν για τη διαφήμιση, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

α. Η διαφήμιση δημιουργεί πλασματικές ανάγκες. Ο αγώνας και η αγωνία για να ικανοποιηθούν αυτές οι ανάγκες δημιουργούν πολλά προβλήματα (άγχος, περισσότερη εργασία, ανικανοποίητο κτλ.).

β. Ο κόσμος της διαφήμισης είναι εικονικός και διαφέρει από τον πραγματικό κόσμο. Ο όμορφος, δυνατός, φανταχτερός κτλ. κόσμος που δείχνει η διαφήμιση είναι ψεύτικος. Οποιοδήποτε προϊόν και αν καταναλώσει κάποιος δεν θα γίνει τόσο όμορφος, δυνατός, φανταχτερός κτλ., όσο δείχνει η διαφήμιση.

γ. Η γλώσσα των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.) παρουσιάζει ιδιαιτερότητες. Κάθε Μ.Μ.Ε. χρησιμοποιεί τον δικό του τρόπο, τη δική του γλώσσα (μουσική,

χρώμα, λέξεις κτλ.) για να «περάσει» το μήνυμα που θέλει στο κοινό.
δ. Κάθε άτομο-δέκτης αποκωδικοποιεί-ερμηνεύει με τον δικό του τρόπο το ίδιο διαφημιστικό μήνυμα. Το ερμηνεύει ανάλογα με την κουλτούρα και τη νοοτροπία του, την συνολική προσωπικότητά του.

Όσο η κοινωνία δημιουργεί τους όρους για την κάλυψη των βιοτικών αναγκών των ανθρώπων, τόσο δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για να ασχοληθούν οι άνθρωποι με τα γράμματα, τις τέχνες, τον πολιτισμό και γενικότερα με δραστηριότητες που βελτιώνουν την προσωπικότητά τους.

Γι' αυτό και η οικονομία είναι, σε μεγάλο βαθμό, η βάση της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής ζωής. Το επόμενο διάγραμμα δείχνει

πώς οργανώνουν οι άνθρωποι την ικανοποίηση των αναγκών τους σε μια ανεπτυγμένη οικονομικά κοινωνία, η οποία δίνει στα μέλη της τη δυνατότητα να ικανοποιήσουν τις βιοτικές τους ανάγκες, έχοντας παράλληλα το χρόνο και τα μέσα να ασχοληθούν με δραστηριότητες που τους ευχαριστούν και καλλιεργούν την προσωπικότητά τους.

50%

Αυτοπραγμάτωση

Αναγνώριση Εγώ

50% Κοινωνικές ανάγκες 50%

Ανάγκες ασφαλείας

Βιολογικές ανάγκες

50%

Πηγή σχήματος: Αθανάσιος Παππάς, Σύγχρονη θεωρία και πράξη της Παιδείας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1988.

Υπάρχει μεγάλη διαφορά στη διαφήμιση που γίνεται σε μια εφημερίδα, στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση, στο διαδίκτυο. Παράδειγμα,

στην εφημερίδα ο αναγνώστης είναι ελεύθερος να ενδιαφερθεί ή να αδιαφορήσει για τη διαφήμιση, ενώ στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση και στο διαδίκτυο είναι αναγκασμένος, σε μεγάλο βαθμό, να την παρακολουθήσει.

4.2 Οι επιχειρήσεις

4.2.1 Οι συντελεστές παραγωγής

Οι συντελεστές παραγωγής, αυτοί που παράγουν πλούτο σε μια οικονομία, για ορισμένους, κυρίως τους μαρξιστές, είναι τρεις: το έδαφος (φυσικοί πόροι), το κεφάλαιο (μηχανήματα, κτήρια κτλ.) και η εργατική δύναμη (ικανότητα του ανθρώπου προς εργασία, η οποία παράγει τα μηχανήματα κτλ.). Για κάποιους άλλους, κυρίως τους φιλελεύθερους, οι συντελεστές παρα-

γωγής είναι τέσσερις. Στους προηγούμενους τρεις προσθέτουν και την επιχειρηματικότητα. Ιστορικά, κάθε συντελεστής παραγωγής είχε διαφορετική σπουδαιότητα. Από την αρχαιότητα μέχρι την βιομηχανική επανάσταση, το έδαφος και η εργασία είχαν τη μεγαλύτερη σημασία. Από την βιομηχανική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το κεφάλαιο έχει τον πρώτο λόγο. Είναι η εποχή που το κεφάλαιο (capital = καπιταλισμός), με τη μορφή επιχειρήσεων εθνικών και πολυεθνικών, αυξάνεται και επεκτείνεται σε ολόκληρο τον κόσμο. Τις τελευταίες δεκαετίες, ο άνθρωπος (εργασία-επιχειρηματικότητα) αρχίζει να αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία. Στον 21ο αιώνα, η γνώση είναι δύναμη. Ο ανταγωνισμός των επιχειρήσεων και

των κρατών απαιτεί γνώση, δημιουργικότητα και καινοτομία.

**Γιώργος Σικελιώ-
της, Εργάτες, Ε-
θνική Πинаκοθήκη.**

**Η σημασία του κόστους παρα-
γωγής είναι μεγάλη τόσο για τον ι-
διώτη παραγωγό όσο και για το
κράτος. Ο ιδιώτης ενδιαφέρεται για
το κόστος παραγωγής του προϊόν-
τος του διότι, από αυτό κρίνεται η
ανταγωνιστικότητα του προϊόντος
που παράγει και κατ' επέκταση το
κέρδος του. Το κράτος ενδιαφέρεται
για το κόστος παραγωγής των το-
μέων, των κλάδων κτλ. της οικονο-
μίας, διότι κρίνεται η ανταγωνιστι-
κότητα της οικονομίας. Όμως, η**

μείωση του κόστους παραγωγής δεν μπορεί να γίνεται σε βάρος των εργαζομένων (μειώσεις μισθών), διότι το βιοτικό επίπεδο των πολιτών πέφτει και οι επιχειρήσεις τελικά κλείνουν καθώς οι εργαζόμενοι-καταναλωτές δεν μπορούν να αγοράσουν τα προϊόντα που παράγουν. Πρόκειται για έναν φαύλο κύκλο.

Ο τόπος εγκατάστασης έχει μεγάλη σημασία γιατί επηρεάζει σημαντικά το κόστος παραγωγής. Έτσι, για παράδειγμα, μια επιχείρηση που παράγει καταναλωτικά προϊόντα θα πρέπει να είναι κοντά σε κέντρα κατανάλωσης (πόλεις) και να έχει πρόσβαση σε δίκτυα μεταφοράς. Στην ίδια λογική, τεράστια αξία για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων έχει το καλό οδικό δίκτυο (για τη μεταφορά πρώτων υλών και

εμπορευμάτων), τα λιμάνια κτλ. Οι υποδομές μιας χώρας αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας.

4.2.2 Το κόστος παραγωγής

Η επιχείρηση χρησιμοποιεί τους συντελεστές παραγωγής για την παραγωγή προϊόντων. Η επιχείρηση, ανάλογα με το μέγεθός της χρειάζεται να πάρει σημαντικές αποφάσεις όπως:

- α) Σε ποιον τόπο θα εγκατασταθεί.**
- β) Τι είδους και πόσα προϊόντα θα παράγει.**
- γ) Με ποια μέθοδο θα παράγει το προϊόν.**

Γενικά, αντικειμενικός σκοπός της επιχείρησης είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους μακροχρόνια. Για να το επιτύχει αυτό χρειάζεται

να πωλεί τα προϊόντα της σε ανταγωνιστικές τιμές και να έχει το μικρότερο δυνατό κόστος. Ειδικότερα, όσον αφορά το κόστος παραγωγής, περιλαμβάνει τις αμοιβές των συντελεστών παραγωγής που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του προϊόντος. Αν αφορά το σύνολο της παραγωγής λέγεται **συνολικό κόστος**, ενώ αν αφορά τη μονάδα του προϊόντος (ένα κιλό ζάχαρη, ένα πουκάμισο κτλ.) λέγεται **κόστος παραγωγής ανά μονάδα προϊόντος**.

Κέρδος είναι το σύνολο των εσόδων μείον το σύνολο του κόστους [**Κέρδος = Έσοδα - Κόστος**]. Επιχείρηση χωρίς κέρδη δεν νοείται. Αν μια επιχείρηση έχει ζημιές, αργά ή γρήγορα θα κλείσει.

4.2.3 Η τιμή των αγαθών

Η τιμή των αγαθών προσδιορίζεται από τη ζήτηση και την προσφορά τους. Σύμφωνα με τον νόμο της ζήτησης όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα μειώνεται. Και αντίθετα, όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα αυξάνεται. Δηλαδή, η σχέση μεταξύ τιμής και ζητούμενης ποσότητας είναι αντιστρόφως ανάλογη. Σύμφωνα με τον νόμο της προσφοράς όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα αυξάνεται, και όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα μειώνεται. Δηλαδή, η σχέση μεταξύ τιμής και προσφερόμενης ποσότητας είναι ανάλογη. Ο νόμος της ζήτησης και της προσφοράς ισχύουν

ceteris paribus (όλα τα άλλα σταθερά), δηλαδή όταν οι άλλοι παράγοντες (καταστροφή παραγωγής, προτιμήσεις των καταναλωτών, αύξηση κόστους παραγωγής κτλ.) που μπορούν να επηρεάσουν τη ζήτηση ή την προσφορά παραμένουν σταθεροί.

Η τιμή ενός αγαθού προσδιορίζεται από την αλληλεπίδραση των δυνάμεων της ζήτησης και της προσφοράς, έτσι ώστε να υπάρχει ισορροπία. Αν διαταραχθεί η ισορροπία στην αγορά, δημιουργούνται δυνάμεις (ζήτησης και προσφοράς), που επαναφέρουν την αγορά σε ισορροπία.

Πίνακας: Προσδιορισμός της τιμής ισορροπίας

Τιμή	Ζητούμενη Ποσότητα	Προσφε- ρόμενη Ποσότητα	Έλλειμμα	Πλεόνασμα
1	50	10	40	-
2	42	13	29	-
3	37	17	20	-
4	30	21	09	-
5	26	26	00	00
6	22	30	-	08
7	19	32	-	13

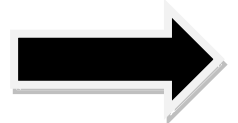
Τελικά, η τιμή θα ισορροπήσει στις πέντε (5) μονάδες, όταν η ζητούμενη και προσφερόμενη ποσότητα είναι ίσες (26 μονάδες). Η τιμή αυτή καλείται τιμή ισορροπίας, γιατί η ζητούμενη ποσότητα ισούται με την προσφερόμενη ποσότητα, είναι δηλαδή η τιμή που εξισορροπεί τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης.

Επιγραμματικά:

**Τιμή $>$ της τιμής ισορροπίας
πλεόνασμα προϊόντος**

**Τιμή $<$ της τιμής ισορροπίας
έλλειμμα προϊόντος**

**Παναγιώτης Τέ-
τσης, Λαϊκή Αγορά,
Εθνική Πινακοθήκη.**

Εμφανίζονται, αρκετές φορές, φαινόμενα δημιουργίας «τεχνητών ελλείψεων» προκειμένου να ανέβει η τιμή των προϊόντων. Υπάρχουν επιχειρηματίες που συμφωνούν να μην τροφοδοτήσουν την αγορά με μεγάλες ποσότητες προϊόντων προκειμένου να ανέβει η τιμή τους και να κερδίσουν οι ίδιοι περισσότερα. Τέτοια φαινόμενα δεν έχουν προβλεφθεί από τη θεωρητική διατύπωση του νόμου της προσφοράς και της ζήτησης. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι αναγκαία η παρέμβαση του κράτους στην αγορά προ-

κειμένου να εξομαλυνθεί η κατάσταση.

4.3 Τα νοικοκυριά

4.3.1 Το εισόδημα των νοικοκυριών

Η ζήτηση των αγαθών και υπηρεσιών γίνεται από τα νοικοκυριά, τους καταναλωτές, ενώ η προσφορά γίνεται από τους ανεξάρτητους παραγωγούς και τις επιχειρήσεις.

Οι όροι νοικοκυριό και οικογένεια δεν ταυτίζονται. Το νοικοκυριό μπορεί να αποτελείται από ένα άτομο που ζει μόνο ή από άτομα που δεν έχουν σχέση, αλλά ζουν μαζί ή από μία οικογένεια δύο ή περισσότερων ατόμων. Το κύριο χαρακτηριστικό του νοικοκυριού είναι ότι αποτελείται από άτομα που απο-

φασίζουν από κοινού για τα οικονομικά θέματα που προκύπτουν.

Το εισόδημα του νοικοκυριού προέρχεται από τον μισθό, τη σύνταξη, τα ενοίκια, τους τόκους κτλ. Εκτός από το άμεσο εισόδημα, που εισρέει ως χρήμα στο νοικοκυριό υπάρχει και το έμμεσο εισόδημα, οι υπηρεσίες που προσφέρουν κάποια μέλη του χωρίς να αμείβονται (π.χ. η παρασκευή του φαγητού, η επιδιόρθωση μικροζημιών κτλ.). Εάν τις εργασίες αυτές δεν τις έκαναν τα μέλη της οικογένειας, θα τις έκαναν κάποιοι άλλοι, που θα πληρώνονταν από την οικογένεια (π.χ. εστιατόρια, καθαριστήρια κτλ.). Συνήθως, κάθε νοικοκυριό αποφασίζει από κοινού πού θα διαθέσει το κοινό εισόδημά του. Κύριος στόχος κάθε νοικοκυριού είναι η μεγαλύτερη ικανοποίηση των αναγκών του

με το διαθέσιμο εισόδημα. Όπως οι επιχειρήσεις, έτσι και τα νοικοκυριά θα πρέπει να λάβουν αποφάσεις για το πώς θα χρησιμοποιήσουν το εισόδημά τους. Τέτοιες αποφάσεις είναι π.χ.:

α) Πόσο μέρος του εισοδήματος θα καταναλωθεί και πόσο θα αποταμιευθεί;

β) Το μέρος που θα καταναλωθεί, σε ποια αγαθά και σε ποιες ποσότητες θα κατευθυνθεί;

γ) Το μέρος που θα αποταμιευθεί, πόσο θα είναι, για πόσο χρόνο θα διαρκέσει η αποταμίευση και για ποιον σκοπό; για πόσο χρόνο και για ποιον σκοπό;

Επίσης, όπως κάθε επιχείρηση, έτσι και κάθε νοικοκυριό βιώνει τη δική του πραγματικότητα. Επομένως, οι αποφάσεις του νοικοκυριού

επηρεάζονται από διάφορους παράγοντες, όπως π.χ.:

- Το ύψος του εισοδήματος του νοικοκυριού.**
- Το μέγεθος και τη σύνθεση (ηλικία, φύλο κτλ.) του νοικοκυριού.**
- Το γεωγραφικό περιβάλλον (ορεινό, πεδινό κτλ.).**
- Το κοινωνικό περιβάλλον (χωριό, πόλη, είδος και χώρος εργασίας κτλ.).**

Οι παραπάνω παράγοντες μπορεί να επηρεάσουν σημαντικά το πόσο, πού και πώς θα διατεθεί το εισόδημα του νοικοκυριού. Έτσι για παράδειγμα, άλλες ανάγκες θέρμανσης έχει ένα νοικοκυριό στην Φλώρινα και άλλες ένα νοικοκυριό στην Κρήτη.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ

31 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ

ΗΜΕΡΑ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΗΣ

Διαφημιστικό σήμα για την αποταμίευση

Εάν δεν υπάρξει ορθή διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού γρήγορα θα εμφανιστούν προβλήματα. Έτσι, αν ξοδεύουμε περισσότερα από τα έσοδά μας, αν δεν αποταμιεύουμε για μελλοντικές ανάγκες μας (σπουδές, υγεία κτλ.) θα βρεθούμε μπροστά σε αδιέξοδο. Η εμπειρία δείχνει ότι ο δανεισμός των νοικοκυριών από τράπεζες προκειμένου να καλύψουν κατανα-

λωτικές ανάγκες μπορεί να αποβεί καταστροφικός. Όταν το νοικοκυριό δεν μπορεί να αποπληρώσει τα χρέη του, τότε υπάρχει κίνδυνος απώλειας ολόκληρης ή μέρους της περιουσίας του. Γι' αυτό και ο δανεισμός πρέπει να γίνεται με προγραμματισμό και περισυλλογή. Διαφορετικά, το «πλαστικό χρήμα» (πιστωτικές κάρτες) και τα δάνεια μπορούν από μέσα διευκόλυνσης των ανταλλαγών να μετατραπούν σε «θανάσιμες παγίδες» για τους δανειολήπτες.

4.3.2 Ο οικογενειακός προϋπολογισμός

Γενικά, κάθε νοικοκυριό έχει απεριόριστες ανάγκες που εκφράζονται με τη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών. Αλλά έχει περιορισμέ-

νο εισόδημα, και πρέπει να αποφασίσει ποια αγαθά και ποιες υπηρεσίες θα αγοράσει και σε ποιες τιμές. Λογικά σκεπτόμενο η συμπεριφορά του είναι τέτοια, ώστε τα προϊόντα που θα αγοράσει να του προσφέρουν συνολικά τη μεγαλύτερη χρησιμότητα. Δηλαδή, να αποκτήσει τη μεγαλύτερη δυνατή ικανοποίηση από την κατανάλωσή τους.

Το σύνολο των εσόδων της οικογένειας σε μία ημέρα, σε ένα μήνα, σε έναν χρόνο, για να προσφέρει τη μεγαλύτερη χρησιμότητα θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ορθολογικά. Ο οικογενειακός προϋπολογισμός είναι ένα σχέδιο που βοηθάει την οικογένεια να κάνει ορθή διαχείριση του εισοδήματός της. Ανάλογα με τη διάρκειά του, διακρίνεται σε εβδομαδιαίο, μηνιαίο και ετήσιο. Κάθε οικογένεια κάνει τον προϋπολο-

γισμό της ανάλογα με το κάθε πότε πληρώνεται και πληρώνει. Συνήθως, γίνεται λόγος για μηνιαίο προϋπολογισμό, διότι τόσο τα έσοδα (μισθός, ενοίκιο κτλ.), όσο και κάποια σημαντικά έξοδα (ενοίκιο, πάγια έξοδα) υπολογίζονται κάθε μήνα. Ο οικογενειακός λοιπόν προϋπολογισμός είναι συγκεκριμένος, αλλά χρειάζεται να γίνουν δύο επισημάνσεις: Πρώτον, εφόσον υπάρχει διαφορά στους οικογενειακούς προϋπολογισμούς (πλούσιοι, φτωχοί), επόμενο είναι να κάνουν και διαφορετικές επιλογές. Δεύτερον, μεταξύ των ίδιων νοικοκυριών υπάρχουν διαφορετικές επιλογές. Έτσι, το ένα νοικοκυριό κάθε χρόνο διαθέτει χρήματα για διακοπές, ενώ το άλλο τα χρήματα των διακοπών τα καταθέτει στην τράπεζα με στόχο να αγοράσει σπίτι.

Πίνακας: Διαχείριση οικογενειακού προϋπολογισμού

Ορθή διαχείριση οικογενειακού προϋπολογισμού		Λανθασμένη διαχείριση οικογενειακού προϋπολογισμού	
Έσοδα	Έξοδα	Έσοδα	Έξοδα
Μισθός 1200 €	Σύνολο 1000 €	Μισθός 1200 €	Σύνολο 1300 €
Πλεόνασμα 200€		Έλλειμμα 100€	

Αν στην οικογένεια υπάρχει εργασία, συνοχή και σχέσεις συνεργασίας, αν όλα τα μέλη βοηθούν στις εργασίες του σπιτιού, αν υπάρχει διάλογος και κατανόηση, τότε μπορεί να γίνει ορθή διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού. Επιπλέον, μεγάλη σημασία έχει ο τρόπος ανατροφής των παιδιών.

Τα παιδιά χρειάζεται από μικρά να συνηθίζουν στην αποταμίευση, να αποκτούν καταναλωτική συνείδηση, να προσαρμόζονται στις δύσκολες καταστάσεις, αλλά και οι γονείς να αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση. Αν λοιπόν συμβαίνουν όλα αυτά, μάλλον δεν θα υπάρξει πρόβλημα στην ορθή διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού.

Βίνσεντ Βαν Γκογκ, Οι πατατοφάγοι, Van Gogh Museum.

Τέλος, χρειάζεται να τονιστεί ότι αυτό που ισχύει για το νοικοκυριό (το μέρος) δεν ισχύει κατ' ανάγκην

και για το σύνολο της οικονομίας (το σύνολο). Παράδειγμα: αν το χρηματικό εισόδημα ενός νοικοκυριού διπλασιαστεί, τότε θα διπλασιαστεί και η αγοραστική του δύναμη και θα βελτιώσει θεαματικά το βιοτικό του επίπεδο. Αν διπλασιαστεί το χρηματικό εισόδημα όλων των νοικοκυριών της οικονομίας, τότε δε θα διπλασιαστεί το πραγματικό εισόδημα όλων των νοικοκυριών, διότι το πιθανότερο που θα συμβεί είναι η γενική αύξηση του επιπέδου των τιμών. Αν λοιπόν κάποιος δεχτεί ότι αυτό που ισχύει για το μέρος, ισχύει και για το σύνολο της οικονομίας, τότε διαπράττει το σφάλμα σύνθεσης.

Ο τρόπος με τον οποίο δαπανά ένα νοικοκυριό το εισόδημά του, οι καταναλωτικές του συνήθειες, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την

παιδεΐα των μελών του. Έτσι, εμφανίζεται το φαινόμενο νοικοκυριά με το ίδιο εισόδημα να δαπανούν με εντελώς διαφορετικό τρόπο το εισόδημά τους.

4.4 Το κράτος ως παραγωγός και ως καταναλωτής

Τρεις είναι οι βασικές μονάδες στο οικονομικό σύστημα: οι επιχειρήσεις, τα νοικοκυριά και το κράτος. Το κράτος αποτελεί τον αποφασιστικό παράγοντα, διότι με τις αποφάσεις του επηρεάζει καθοριστικά τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά, αλλά και γενικότερα τη λειτουργία της οικονομίας.

Το κράτος ή ο δημόσιος τομέας περιλαμβάνει φορείς όπως: η Βουλή, η κυβέρνηση, οι οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης, οι οργανισμοί

τοπικής αυτοδιοίκησης, τα νοσοκομεία, τα πανεπιστήμια, τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου, οι Δημόσιες Επιχειρήσεις κτλ. Ο χαρακτηρισμός ενός φορέα ως δημόσιου συνεπάγεται υπαγωγή σε ειδική νομοθεσία.

Όλοι οι δημόσιοι φορείς δρουν με βάση το γενικό ή το δημόσιο συμφέρον, ενώ οι επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά δρουν με βάση το ιδιωτικό συμφέρον. Σκοπός του κράτους, όλων των δημόσιων φορέων, είναι η μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας.

**Αρμάν Γκιγιωμίν,
Η γέφυρα του
Λουίζ Φιλίπ,
1875, National
Gallery of Art,
Washington.**

Το κράτος παίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομία. Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, το κράτος χρησιμοποιήθηκε από όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες προκειμένου να επουλωθούν οι πληγές του πολέμου. Μέσα από μεγάλες επενδύσεις, δημιούργησε υποδομές (λιμάνια, δρόμους), υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας (σχολεία, νοσοκομεία). Έφτιαξε εργοστάσια παροχής ηλεκτρικού ρεύματος και φράγματα για τη συλλογή του νερού. Χωρίς την παρέμβαση του κράτους στην οικονομία θα ήταν αδύνατο η Ευρώπη να ανορθωθεί οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά. Σήμερα, το κράτος φροντίζει για:

- **Την ασφάλεια της χώρας και τη δημόσια τάξη, με τον στρατό και τα σώματα ασφαλείας.**
- **Την παροχή υπηρεσιών υγείας και**

ασφάλισης, μέσω των νοσοκομείων και των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης.

■ Την παροχή υπηρεσιών δικαιοσύνης σε όλους τους Έλληνες.

■ Την παροχή παιδείας.

Το κράτος είναι παραγωγός και καταναλωτής αγαθών και υπηρεσιών, κυρίως, με δύο τρόπους: φροντίζει να παράγει τα δημόσια αγαθά και να ιδρύει δημόσιες επιχειρήσεις. Ειδικότερα:

A) Τα δημόσια αγαθά

Τα δημόσια αγαθά αντιδιαστέλλονται προς τα ιδιωτικά, αν και στην πράξη, πολλές φορές, είναι δύσκολη διάκριση δημόσιων και ιδιωτικών αγαθών. Ο χαρακτηρισμός ενός αγαθού ως δημόσιου γίνεται με πολιτική απόφαση από την κυβέρνηση. Στην σημερινή κοινωνία, οι

πολίτες θεωρούν τα δημόσια αγαθά ως δικαιώματά τους (π.χ. δικαίωμα στην υγεία, στην παιδεία κτλ.) και τα υπερασπίζονται. Το κράτος φροντίζει για την παραγωγή των δημόσιων αγαθών (άμυνα δικαιοσύνη κτλ.). Τα δημόσια αγαθά είναι αδιαίρετα και το όφελός τους διαχέεται στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς αποκλεισμούς. Παρέχονται δωρεάν ή με συμβολικό αντίτιμο σε όλους.

Το κράτος παρέχει στους πολίτες τα δημόσια αγαθά είτε φροντίζοντας να τα παράγει το ίδιο (π.χ. άμυνα), είτε, εφόσον δεν αρκούν, αγοράζοντας και από τους ιδιώτες. Έτσι το κράτος παρέχει υγεία με τα δημόσια νοσοκομεία, αλλά ταυτόχρονα αγοράζει υπηρεσίες υγείας από ιδιώτες γιατρούς και ιατρικά κέντρα.

Τα κράτος είναι ο μεγαλύτερος παραγωγός αγαθών και υπηρεσιών, αφού παράγει μεγάλο ποσοστό του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (Α.Ε.Π.). Το πόσο παράγει εξαρτάται από το βαθμό που το κράτος παρεμβαίνει στην οικονομία.

Έτσι για παράδειγμα, το ελληνικό κράτος διακρίνεται για τον έντονο παρεμβατισμό του, δεδομένου ότι λίγο πριν από την οικονομική κρίση (2010) παρήγε πάνω από το 50% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Α.Ε.Π.).

Β) Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμοί (Δ.Ε.Κ.Ο.)

Δημόσια Επιχείρηση, σύμφωνα με οδηγία της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, είναι «κάθε επιχείρηση στην οποία το δημόσιο δύναται να ασκήσει άμεσα ή έμμεσα λόγω κυριότητας, οικονομικής

συμμετοχής ή διατάξεων που την διέπουν, αποφασιστική επιρροή». Από τις αρχές του 20ού αιώνα το κράτος παρεμβαίνει περισσότερο στην οικονομία. Μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο δημιουργείται ο θεσμός των Δημοσίων Επιχειρήσεων. Σήμερα, δεν υπάρχει τομέας της οικονομικής δραστηριότητας, στον οποίο να μην αναμιγνύεται άμεσα ή έμμεσα ο δημόσιος τομέας. Το κράτος έχει ένα πλήθος Δημόσιων Επιχειρήσεων και Οργανισμών (Δ.Ε.Κ.Ο.), όπως η Δ.Ε.Η., η Ε.ΥΔ.Α.Π., η Δ.Ε.Φ.Α., οι Αστικές Συγκοινωνίες, η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου, η Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία κτλ. Οι Δ.Ε.Κ.Ο. δεν είναι πλέον αμιγώς κρατικές, αλλά κατά ένα μέρος τους έχουν μετοχοποιηθεί.

Στόχος των Δημόσιων Επιχειρή-

σεων και Οργανισμών είναι η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος. Αυτός ο στόχος καθορίζεται στις διατάξεις ίδρυσής τους. Το δημόσιο συμφέρον εξυπηρετείται καλύτερα, αν οι Δημόσιες Επιχειρήσεις λειτουργούν αποτελεσματικά και ανταγωνιστικά. Βέβαια, στόχος των Δ.Ε.Κ.Ο. δεν είναι ο ανταγωνισμός του ιδιωτικού τομέα, δηλαδή των ιδιωτικών επιχειρήσεων, αλλά η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος και κυρίως η εξασφάλιση της παραγωγής των κοινωνικά σημαντικών αγαθών και υπηρεσιών, ανεξάρτητα από τις συνθήκες της αγοράς και σε τιμές προσιτές για το λαό.

Η έκταση του δημόσιου τομέα και η ανάμειξή του στην οικονομική δραστηριότητα είναι πολύ μεγαλύτερη από ό,τι φαίνεται, αφού πολ-

λές Δημόσιες Επιχειρήσεις συμμετέχουν και σε άλλες επιχειρήσεις. Σκοπός του κρατικού παρεμβατισμού είναι ο περιορισμός των αδυναμιών της αγοράς. Η άσκηση της κρατικής οικονομικής πολιτικής αποσκοπεί στον περιορισμό των ανεπιθύμητων καταστάσεων που προξενεί η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, και κατ' επέκταση στην επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.

Δηλαδή, ο κρατικός παρεμβατισμός, σε τελευταία ανάλυση, έχει στόχο:

- την καλύτερη κατανομή των πόρων**
- την επίτευξη οικονομικής σταθερότητας**
- τη δικαιότερη διανομή του εισοδήματος**

- την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης.

Η Δ.Ε.Η. είναι Δημόσια Επιχείρηση που παράγει και διανέμει το ηλεκτρικό ρεύμα στα νοικοκυριά, τα δημόσια κτήρια και τις επιχειρήσεις. Συστήθηκε τον Αύγουστο του 1950.

Η παραγωγή και διανομή του ηλεκτρικού ρεύματος έχει στρατηγική σημασία για την οικονομία μιας χώρας και το βιοτικό επίπεδο των πολιτών.

Η Εταιρεία Ύδρευσης και Αποχέτευσης Πρωτεύουσας (Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε.), είναι η μεγαλύτερη εταιρεία στην Ελλάδα που δραστηριοποιείται στην αγορά του νερού. Το πελατολόγιο της Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε. στον τομέα της ύδρευσης, περιλαμβάνει περίπου 4.300.000 πελάτες (2.020.000 συνδέσεις), ενώ το μήκος των αγωγών ανέρχεται σε 9.500 χλμ. Ο τομέας της αποχέτευσης εξυπηρετεί 3.500.000 κατοίκους ενώ το συνολικό μήκος των αγωγών ανέρχεται σε 6.000 χλμ. Η Ε.ΥΔ.Α.Π. ιδρύθηκε το 1980 με τον Νόμο 1068/1980 «περί συστάσεως ενιαίου φορέα Ύδρευσης και Αποχέτευσης Πρωτεύουσας», μετά από τη συγχώνευση της Ανωνύμου Ελληνικής

Εταιρείας Υδάτων των Πόλεων Αθηνών-Πειραιώς και περιχώρων (Ε.Ε.Υ.) και του Οργανισμού Αποχετεύσεως Πρωτευούσης (Ο.Α.Π.).
(<http://www.eydap.gr>)

4.5 Βασικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής οικονομίας

Μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο η ανάγκη της ανασυγκρότησης της χώρας ήταν επιτακτική. Το δίλημμα που ετέθη τότε ήταν: ποσοτική και γρήγορη ή ποιοτική και αργή ανάπτυξη; Αλλιώς, οικονομική ή συνολική ανάπτυξη; Σήμερα, εκ των υστέρων, το δίλημμα ίσως δε φαίνεται σπουδαίο. Τότε που η καταστροφή και η πείνα ήταν απλωμένες σε όλη τη χώρα, το δίλημμα ήταν σημαντικό. Και είναι γνωστό ότι επιλέχτηκε το μοντέλο της γρήγο-

ρης, οικονομικής ανάπτυξης. Παράλληλα, το κράτος ασκούσε έναν έντονο κρατικό παρεμβατισμό. Οι ιδιωτικές επενδύσεις δεν αρκούσαν για την ανασυγκρότηση της χώρας. Ο παρεμβατισμός του κράτους αυξήθηκε περισσότερο μετά τη μεταπολίτευση (1974). Το κράτος επεκτάθηκε τόσο, ώστε, όπως έχει αναφερθεί, δεν υπάρχει τομέας της οικονομικής δραστηριότητας στον οποίο να μην αναμιγνύεται άμεσα ή έμμεσα ο δημόσιος τομέας. Η ελληνική οικονομία παρουσιάζει ορισμένα μόνιμα διαρθρωτικά προβλήματα. Μερικά από αυτά είναι:

α) Δημόσιο έλλειμμα και δημόσιο χρέος. Το δημόσιο έλλειμμα υπάρχει γιατί τα δημόσια έσοδα είναι μικρότερα από τα δημόσια έξοδα. Και αυτό συνέβαινε για πολλά χρόνια. Κάθε χρόνο, το κράτος ξόδευε πε-

ρισσότερα από όσα εισέπραττε. Το αποτέλεσμα ήταν να υπάρχει δημόσιο έλλειμμα και το κράτος αναγκαζόταν, κάθε χρόνο, να δανείζεται για να το καλύψει. Έτσι το δημόσιο χρέος έφθασε στα ύψη.

β) Απασχόληση και ανεργία. Η απασχόληση παρουσιάζει πολλές όψεις. Αρκεί να αναφερθούν μόνο δύο στοιχεία. Πρώτον, το ποσοστό των απασχολούμενων σε σχέση με αυτό των μη απασχολούμενων μειώνεται. Όλο και λιγότεροι πρέπει να θρέψουν όλο και περισσότερους. Το 1/3 περίπου των εργαζομένων τρέφει τα 2/3 περίπου αυτών που δεν εργάζονται (μικρά παιδιά, άνεργοι, γέροι κτλ.). Δεύτερον, η απασχόληση κατά τομείς παραγωγής είναι «προβληματική». Υπάρχει διόγκωση του τριτογενούς τομέα (υπηρεσίες, τουρισμός) τη

στιγμή που ο πρωτογενής και ο δευτερογενής τομέας συρρικνώνονται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η χώρα να μην καλύπτει βασικές ανάγκες σε γεωργικά, κτηνοτροφικά αλλά και βιομηχανικά είδη, τα οποία έχει τη δυνατότητα και το επιστημονικό δυναμικό να τα παράξει. Αποτέλεσμα: διόγκωση της ανεργίας και μετανάστευση, κυρίως πτυχιούχων, σε άλλες χώρες.

γ) Ελλειμματικό ισοζύγιο. Το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας (εισαγωγές-εξαγωγές), είναι μόνιμα ελλειμματικό. Με απλά λόγια, «δεν πουλάμε» προϊόντα, ακόμη και αυτά που παραδοσιακά παράγουμε (π.χ. λάδι, φακές, φασόλια κτλ.). Αντίθετα, και σε αυτά τα είδη κάνουμε εισαγωγές. Το αποτέλεσμα είναι να έχουμε έλλειμμα. Το τουριστικό και το ναυτιλιακό συνάλλαγμα ισοσκε-

λίζουν κάπως το εμπορικό ισοζύγιο.

δ) Ο κρατικός παρεμβατισμός και η προστασία. Για αρκετές δεκαετίες, η ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε σε καθεστώς κρατικών χρηματοδοτήσεων και προστασίας των επιχειρήσεων (π.χ. δασμούς σε ομοειδή εισαγόμενα προϊόντα). Δασμοί είναι ειδικοί κρατικοί φόροι που επιβάλλονται σε εμπορεύματα είτε κατά την εισαγωγή τους είτε κατά την εξαγωγή τους. Όμως, αυτό το μοντέλο δεν μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά στο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον που επιβάλλουν οι συνθήκες της ελεύθερης αγοράς. Επιγραμματικά:

- Ο πρωτογενής τομέας στηρίχτηκε στις τιμές ασφαλείας, τις επιδοτήσεις, τον έλεγχο των τιμών κτλ., και αυτό συνεχίζει να είναι αίτημα

των αγροτών. Το κράτος αντιστέκεται λόγω των δεσμεύσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το ερώτημα συνεχίζει να υπάρχει: πώς μπορεί να υπάρξει μια αγροτική οικονομία με συνεχή «προστασία»;

- Ο δευτερογενής τομέας αναπτύχθηκε στη λογική των κινήτρων και των δασμών. Τα κίνητρα (επιχορήγηση επενδύσεων, επιδότηση επιτοκίου κτλ.) ήταν μόνιμο αίτημα της ελληνικής βιομηχανίας και βιοτεχνίας. Το ίδιο ίσχυε και για τους δασμούς. Τα εισαγόμενα προϊόντα αρκετών κλάδων είχαν υψηλούς δασμούς, ώστε οι καταναλωτές να προτιμούν να αγοράζουν τα εγχώρια που ήταν φτηνότερα. Το αποτέλεσμα ήταν μια μικρή και μεσαία βιομηχανία και βιοτεχνία, με ξύλινα πόδια. Γι' αυτό και δεν μπόρεσε να**

αντέξει τον διεθνή ανταγωνισμό και υποχώρησε σημαντικά.

- Ο τριτογενής τομέας δεν έμεινε έξω από το κρατικό ενδιαφέρον. Το κράτος είναι ιδιοκτήτης ή ελέγχει τράπεζες, ασφάλειες, μεταφορές, επικοινωνίες, εκπαίδευση, υγεία κτλ. Ο μεγάλος αριθμός των υπηρεσιών, η χαμηλή ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, ο ανορθολογισμός και ο παρασιτισμός χαρακτηρίζουν τον τριτογενή δημόσιο τομέα.**

ε) Εξάρτηση. Το μόνιμο έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου, ο έλεγχος βασικών κλάδων και τομέων παραγωγής από το ξένο κεφάλαιο, η εισαγωγή του απαραίτητου κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και της τεχνολογίας από ξένες χώρες, αποτελούν μερικούς από τους λόγους εξάρτησης. Σήμερα, σε συνθήκες

παγκοσμιοποίησης καμιά οικονομία δεν θεωρείται αυτάρκης. Όμως, είναι άλλο πράγμα η αλληλεξάρτηση και άλλο η εξάρτηση.

Υπάρχουν και άλλα διαρθρωτικά προβλήματα που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία, όπως: υψηλή φορολογία, άνιση διανομή εισοδήματος, περιφερειακή ανισότητα, παραοικονομία κτλ.

Κώστας Γραμματικόπουλος, Αιγαίο, 1970.

Στο Σύνταγμα του 1952, για πρώτη φορά, υπήρξε διάταξη που όριζε «Νόμος εφ' άπαξ εκδιδόμενος θέλει ρυθμίση την προστασίαν των εκ

της αλλοδαπής εισαγομένων προς τοποθέτηση εις την Χώραν κεφαλαίων». Το 1953 εκδίδεται το Νομοθετικό Διάταγμα 2687/1953 «περί επενδύσεως και προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού». Αργότερα, εκδόθηκαν και άλλα παραπλήσια νομοθετήματα. Με αυτό το Νομοθετικό Διάταγμα επιχειρήθηκε η εισροή κεφαλαίων από το εξωτερικό. Είναι ιστορικό λάθος να προσπαθήσουμε με τα μάτια του σήμερα να κρίνουμε την οικονομική κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα το 1952. Η απουσία εγχώριων κεφαλαίων πρόθυμων να πραγματοποιήσουν μεγάλες επενδύσεις στην Ελλάδα, ήταν η βασική αιτία που οδηγούσε τη χώρα να αναζητά κεφάλαια από το εξωτερικό. Όμως, αυτή η κατάσταση επέτεινε ακόμη περισσότερο το πρόβλημα της εξάρτησης της

οικονομίας από το ξένο κεφάλαιο και τις ανεπτυγμένες χώρες. Η λύση του προβλήματος βρίσκεται στη δυνατότητα μιας χώρας να επιτύχει με τις δικές της δυνάμεις την οικονομική της ανάπτυξη. «Δεν είναι λοιπόν καθόλου εκπληκτικό, αν αυτή η οικονομία παρά τις ποσοτικές της επιτυχίες παρουσιάζει περισσότερο από κάθε άλλη φορά παρασιτικό και μη ισορροπημένο χαρακτήρα». (Νίκος Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής ιστορίας, ιβ' έκδοση, εκδ. Θεμέλιο)

**Κώστας
Γραμματικόπου-
λος, Πειραιάς,
1988.**

**Τι σημαίνει οικονομική εξάρτη-
ση;**

«Πρόκειται για οικονομία της οποίας η συνέχιση της προσπάθειάς της για οικονομική ανάπτυξη δεν εξαρτάται πια από τις αποφάσεις που η ίδια θα μπορούσε να πάρει σχετικά με την απαραίτητη αλλαγή των βασικών της δομών, ώστε να οδηγηθεί στο στάδιο της αυτοδύναμης οικονομικής ανάπτυξης. Αντίθετα οι αποφάσεις αυτές της επιβάλλονται από τον διεθνή καταμερισμό εργασίας, τον οποίο έχουν καθιερώσει οι διεθνείς ηγετικές δυνάμεις και στον οποίον η ίδια υποχρεωτικά εντάσσεται». (Νεγρεπόντη-Δεληβάνη Μ., Η ελληνική οικονομία, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1981). Κάθε κοινωνία-πολιτεία είναι υπεύθυνη για την πορεία της. Οι πολίτες είναι χρήσιμο να γνωρίζουν ότι «το μέλλον ανήκει σε αυτούς που το δημιουργούν». Ο πολίτης που παρατηρεί

τα κοινά και «αναθέτει» σε άλλους να του λύσουν τα προβλήματα δεν είναι μέρος της λύσης των προβλημάτων. Είναι και ο ίδιος μέρος του προβλήματος. Στο εμπορικό ισοζύγιο καταγράφονται οι χρηματικές ροές που αφορούν σε συναλλαγές σε αγαθά (πληρωμές/ εισαγωγές και εισπράξεις / εξαγωγές), των οποίων η κυριότητα αλλάζει μεταξύ ενός κατοίκου και ενός μη κατοίκου. (Τράπεζα της Ελλάδας, <http://www.bankofgreece.gr>)

Ερωτήσεις - Ασκήσεις – Δραστηριότητες

Α' ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

___ Οι ανάγκες των νοικοκυριών είναι απεριόριστες.

___ Η διαφήμιση αυξάνει τις ανάγκες.

___ Όλα τα άτομα ερμηνεύουν με τον ίδιο τρόπο τις διαφημίσεις.

___ Τιμή ισορροπίας ενός προϊόντος είναι εκείνη στην οποία υπάρχει έλλειμμα του προϊόντος στην αγορά.

___ Σκοπός της επιχείρησης είναι το κέρδος.

1β. Ο σκοπός του κράτους είναι (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

α. Η μείωση του κόστους παραγωγής.

β. Η μεγιστοποίηση του κέρδους.

γ. Η μεγιστοποίηση της συλλογικής ευημερίας.

δ. Η μεγιστοποίηση της ατομικής ευημερίας.

ε. Η παραγωγή αγαθών.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

Α' στήλη

1. Ανάγκες

2. Αγαθά

3. Διαφήμιση

4. δημόσια αγαθά

5. Κεφάλαιο

Β' στήλη

_____ είναι μηχανισμός χειραγώγησης

_____ υπόκεινται σε προσωρινό κορεσμό

_____ ικανοποιούν τις ανάγκες

_____ είναι τα μηχανήματα και τα κτίρια

_____ καθορίζονται με πολιτική απόφαση

2α. Διατυπώστε το βασικό οικονομικό πρόβλημα και αναφέρατε τον στόχο του κρατικού παρεμβατισμού.

2β. Ποιες αποφάσεις χρειάζεται να πάρει μια υπό ίδρυση επιχείρηση;

Β' ΟΜΑΔΑ

1α. Αναπτύξτε τις χαρακτηριστικές ιδιότητες των αναγκών.

1β. Αναπτύξτε ένα μόνιμο διαρθρωτικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας.

2α. Πώς διαμορφώνεται η τιμή ισορροπίας ενός αγαθού στην αγορά;

2β. Ποιοι είναι οι συντελεστές παραγωγής, ποιος θεωρείται σπουδαιότερος και γιατί;

Επιπλέον:

- Επιλέξτε ένα τηλεοπτικό διαφημιστικό μήνυμα και αναλύστε το στην τάξη.
- Εξηγήστε ποια είναι η επιδίωξη των ατόμων/νοικοκυριών, των επιχειρήσεων και του κράτους.

Βασική ορολογία

-άμεση δημοκρατία: το πολίτευμα το οποίο ίσχυσε στην αρχαία Ελλάδα, σύμφωνα με το οποίο όλοι οι πολίτες άρχουν και άρχονται κατά σειράν, όλοι συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας (νομοθετικής, εκτελεστικής, δικαστικής).

-αμυντικός εθνικισμός (πατριωτισμός): είναι η αγάπη και η αφοσίωση προς την πατρίδα, δεν έχει επεκτατικές βλέψεις, αλλά προασπίζεται το δικό του εθνικό έδαφος, τον πολιτισμό του, τις παραδόσεις του, την ταυτότητά του.

-ανταγωνιστική επιχείρηση / οικονομία: επιχείρηση / οικονομία, που παράγει αγαθά και υπηρεσίες, που μπορούν να ανταγωνιστούν αγαθά και υπηρεσίες από άλλες επιχειρήσεις / οικονομίες (άλλες χώρες).

-ανταγωνιστικό προϊόν: ποιοτικό και σε καλή τιμή προϊόν, για τον αγοραστή-πελάτη, ώστε να το προτιμά σε σχέση με άλλα ομοειδή προϊόντα. Και αυτό πρέπει να αποτελεί τον κύριο στόχο κάθε επιχείρησης.

-αντιπραγματισμός: ανταλλαγή πράγματος αντί πράγματος.

-αρχή επικουρικότητας: σύμφωνα με αυτήν, η Ε.Ε. δρα μόνο εάν και στον βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης είναι αδύνατον να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη-μέλη, και συνεπώς δύνανται, λόγω των διαστάσεων ή των αποτελεσμάτων της προβλεπόμενης δράσης, να επιτευχθούν καλύτερα σε κοινοτικό επίπεδο.

-άρχειν και άρχεσθαι: η ικανότητα του πολίτη να κυβερνά και να κυβερνάται.

-βιοποικιλότητα: η ύπαρξη πολλών ειδών ζώων και φυτών.

-Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας: αρμόδια υπηρεσία για την οργάνωση της πολιτικής άμυνας (εν καιρώ πολέμου) και της πολιτικής προστασίας (εν καιρώ ειρήνης) με στόχο την ασφάλεια των πολιτών.

-«Δια βίου Εκπαίδευση»: η εκπαίδευση που συντελείται σε ολόκληρη τη ζωή. Οι ταχύτατες αλλαγές σε όλους τους τομείς επιτάσσουν την διαρκή εκπαίδευση.

-δημόσιο έλλειμμα: το δημόσιο έλλειμμα υπάρχει όταν τα δημόσια έσοδα είναι μικρότερα από τα δημόσια έξοδα.

-εθελοντισμός: η οργανωμένη προσφορά υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς την απαίτηση ανταλλάγματος.

-εθνικισμός: είναι η αποκλειστική προσήλωση προς την ιδέα του έθνους, στη διάκριση και στην υπεροχή του δικού μου έθνους. Όταν ο εθνικισμός έχει επεκτατικές βλέψεις και διάθεση επιβολής σε άλλα έθνη μετατρέπεται σε σωβινισμό.

-ελληνορθόδοξη παράδοση: περιλαμβάνει τη γλώσσα, τη νοοτροπία, τους θεσμούς, την ορθοδοξία. Περιλαμβάνει τον ελληνικό πολιτισμό, όπως διαμορφώθηκε από την αρχαία Ελλάδα μέχρι τις μέρες μας. Αρχαία Ελλάδα, Βυζάντιο και Ορθοδοξία αποτελούν το τρίπτυχο της Ελληνορθοδοξίας.

-εμπορικό ισοζύγιο της χώρας: περιλαμβάνει τις εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων, δηλαδή πόσα προϊόντα εισάγει και πόσα προϊόντα εξάγει η χώρα.

-εμπιστοσύνη: σημαίνει πίστη, αξιοπιστία, σεβασμός, σε όλο το πλέγμα σχέσεων που αναπτύσσονται στις σχέσεις των ανθρώπων. Είναι από τις πιο απαραίτητες αξίες για τις σχέσεις κράτους–επιχείρησης–εργαζομένων και για την πρόοδο των εργαζομένων και της επιχείρησης.

-ένταξη: είναι η διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης ατόμων που ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, κυρίως μέσω της προώθησής τους στην απασχόληση.

-εξωστρέφεια επιχειρήσεων: οι επιχειρήσεις που έχουν στραμμένο το ενδιαφέρον τους προς ξένες αγορές, που παράγουν προϊόντα ανταγωνιστικά σε σχέση με άλλες ομοειδείς επιχειρήσεις του εξωτερικού.

-επιθετικός εθνικισμός (ιμπεριαλισμός): δηλώνει την προσπάθεια

επέκτασης και επιβολής ενός έθνους σε άλλα έθνη.

-επιταγή: είναι έγγραφο, με το οποίο, αυτός που έχει χρήματα στην τράπεζα δίνει εντολή στην τράπεζα να πληρώσει το ποσό που αναγράφεται στον κομιστή της επιταγής. Η επιταγή είναι πληρωτέα εν όψει, δηλαδή με την εμφάνισή της στο γκισέ της τράπεζας.

-επιχειρείν/επιχειρηματικότητα: σημαίνει τόλμη, φαντασία, δημιουργία. Σημαίνει επιστημονικές γνώσεις και έξυπνες ιδέες που γίνονται πράξεις. Σημαίνει μετουσίωση της αβεβαιότητας σε βεβαιότητα και δράση.

-επιχείρηση: παραγωγική μονάδα που συνδυάζει τους συντελεστές παραγωγής (έδαφος, εργασία, κεφάλαιο), για να παράγει αγαθά και υπηρεσίες, με σκοπό το κέρδος.

- ευρωπαϊκή ιθαγένεια:** η ιθαγένεια που έχουν οι ευρωπαίοι πολίτες. Έτσι κάθε πολίτης της Ε.Ε. έχει δύο ιθαγένειες, του κράτους-μέλους και της Ε.Ε.
- Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία:** δηλώνει την ένωση των Ευρωπαϊκών κρατών-πολιτειών σε μια συμπολιτεία.
- εταιρική κοινωνική ευθύνη:** συνίσταται στην ενσωμάτωση, σε εθελοντική βάση, θεμάτων κοινωνικής, περιβαλλοντικής και πολιτισμικής μέριμνας στις επιχειρηματικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων, καθώς και στις επαφές τους με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη.
- ευρωσύστημα:** αποτελείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα μαζί με τις Εθνικές Κεντρικές Τράπεζες των χωρών που έχουν υιοθετήσει το ευρώ.

-ηλεκτρονική δημοκρατία: εφαρμογή της δημοκρατίας, δηλαδή ψηφοφορία για διάφορα θέματα μέσω του Η/Υ ή από ειδικά μηχανήματα που θα είναι εγκατεστημένα σε κεντρικά σημεία της πόλης.

-θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα: το θεμελιώδες πρόβλημα της πολιτικής είναι το ερώτημα: περισσότερη ισότητα (δικαιοσύνη) ή περισσότερη αποτελεσματικότητα; Αλλιώς, η πολιτική υπηρετεί αξίες ή συμφέροντα;

-ιθαγένεια: ο νομικός δεσμός που συνδέει ένα πρόσωπο με ορισμένο κράτος και ο οποίος συνεπάγεται δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αποκτάται είτε με βάση τη συγγένεια εξ αίματος (*ius sanguinis*) είτε με βάση τον τόπο γέννησης (*ius soli*).

-καταμερισμός εργασίας: κατανομή εργασίας σε περισσότερα πρό-

σωπα. Η κατανομή αρμοδιο-τήτων για επιμέρους στάδια της παραγωγής σε διαφορετικά πρόσωπα με αποτέλεσμα την περισσότερη και καλύτερη παραγωγή.

-κομματικοποίηση: η δράση υπέρ κόμματος σύμφωνα με τις κομματικές πεποιθήσεις ή τις κομματικές εντολές.

-Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση: είναι αστικός συνεταιρισμός με κοινωνικό σκοπό και διαθέτει εκ του νόμου την εμπορική ιδιότητα.

-κοσμοπολίτης: ο πολίτης του κόσμου.

-κοσμοπολιτισμός: για ένα κράτος σημαίνει την ύπαρξη στοιχείων και χαρακτηριστικών από πολλά μέρη του κόσμου. Για έναν πολίτη σημαίνει ότι είναι συγχρόνως πολίτης του κόσμου και πολίτης ενός κράτους.

-κρατικός παρεμβατισμός: η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία. Σκοπός του κρατικού παρεμβατισμού είναι ο περιορισμός των ανεπιθύμητων καταστάσεων που προξενεί η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, και κατ' επέκταση η επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.

-κύριο οικονομικό πρόβλημα: πώς με περιορισμένους πόρους θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες; Από αυτό απορρέουν και τα άλλα οικονομικά προβλήματα.

-κοινοτικά προγράμματα: τα διάφορα προγράμματα της Ε.Ε. που έχουν στόχο την προώθηση κοινών πολιτικών (παιδεία, ανταγωνιστικότητα, περιβάλλον κτλ.).

-καινοτομία: ο πειραματισμός, η αναζήτηση, η υιοθέτηση του καινούργιου, η διαρκής προσαρμογή,

η αποδοχή νέων μορφών οργάνωσης και παραγωγής είναι στοιχεία καινοτομίας, που αποτελούν παράγοντα επιτυχίας για την επιχείρηση και κινητήρια δύναμη για την οικονομία.

-κουλτούρα καινοτομίας: αναφέρεται στις βασικές αξίες και στους κανόνες σύμφωνα με τους οποίους αισθάνονται, σκέφτονται και δρουν οι εργαζόμενοι της επιχείρησης και πρωτίστως τα στελέχη της. Χωρίς κουλτούρα καινοτομίας, η επιχείρηση δεν μπορεί να αναπτύξει και να επιτύχει καινοτομίες.

- κράτος: η λέξη κράτος στην αρχαία ελληνική γλώσσα σήμαινε «δύναμη». Το κράτος είναι οργανωμένη πολιτική οντότητα, η οποία σε μια καθορισμένη γεωγραφική περιοχή παράγει νόμους που οργανώ-

νουν την οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή.

-κώδικας δεοντολογίας και επιχειρηματικής ηθικής: σύνολο αρχών, ηθικής και κοινωνικής φύσεως, που δεσμεύουν την επιχείρηση να δραστηριοποιείται σύμφωνα με τις αρχές του.

-Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί (Μ.Κ.Ο.): οργανώσεις κυρίως με ανθρωπιστικό χαρακτήρα. Δρουν με βάση τις αρχές της συνεργασίας και της αλληλεγγύης και με βάση το δικαίωμα παρέμβασης υπέρ των αδυνάτων.

-νόμος της ζήτησης: όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα μειώνεται. Και αντίθετα, όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα αυξάνεται. Δηλαδή, η σχέση μεταξύ τιμής και

**ζητούμενης ποσότητας είναι αντι-
στρόφως ανάλογη.**

-νόμος της προσφοράς: όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα αυξάνεται, και όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα μειώνεται.

-ο ρυπαίνων πληρώνει: βασική αρχή στην οικολογία με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος.

-οδική ασφάλεια: η ασφάλεια όταν κυκλοφορούμε στους δρόμους. Οι κύριοι παράγοντες οδικής ασφάλειας είναι ο οδηγός, το όχημα, ο δρόμος, η σήμανση και ο έλεγχος.

-συντελεστές παραγωγής: το έδαφος (φυσικοί πόροι), το κεφάλαιο (μηχανήματα, κτήρια κτλ.) και η εργατική δύναμη.

-παγκοσμιοποίηση: η κυκλοφορία αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίου και

ανθρώπων γίνεται πλέον σε παγκόσμια κλίμακα. Αυτό έχει επιφέρει μεγαλύτερη επικοινωνία και μεγαλύτερη αλληλεξάρτηση μεταξύ των χώρων όλου του κόσμου.

-παγκόσμιο χωριό: ο πλανήτης Γη είναι μια κουκίδα στο σύμπαν. Οι Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνιών έχουν ενώσει όλον τον κόσμο, οπότε γίνεται λόγος για παγκόσμιο χωριό.

-πολίτης: κάθε μέλος κράτους που έχει δικαιώματα και υποχρεώσεις έναντι του κράτους του οποίου έχει την ιθαγένεια. Κάθε μέλος του κράτους έχει πολιτικά δικαιώματα και κυρίως το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

-πολιτικάντης: ο πολιτικός που ενδιαφέρεται για το δικό του όφελος και όχι για το όφελος του συνόλου. Είναι ο καταφερτζής, που με τον

τρόπο του λέει το κατάλληλο ψέμμα, την κατάλληλη στιγμή, για να επιτύχει το στόχο του.

-πολιτική: η τέχνη και η επιστήμη της διακυβέρνησης. Η συμμετοχή / δράση του πολίτη στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι, στις δημόσιες υποθέσεις.

-πολιτική απάθεια: η αδιαφορία για την πολιτική. Μερικές φορές δεν είναι αδιαφορία για την πολιτική αλλά συνειδητή επιλογή.

-πολιτική συμμετοχή: η συμμετοχή / δράση, ατομική ή ομαδική, του πολίτη στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι, στις δημόσιες υποθέσεις.

-πολιτική τέχνη: «η αληθινή πολιτική τέχνη δεν πρέπει να ενδιαφέρεται για το ατομικό αλλά για το κοινό συμφέρον, διότι το ατομικό διασπά, ενώ το κοινό ενώνει την πολιτεία» (Πλάτων, Νόμοι).

-πολιτικές αρετές / αξίες: εκφράζουν τις πραγματικές και βαθύτερες ανάγκες των πολιτών. Αποκρυσταλλώνονται σε γενικές αρχές και ιδέες που προσανατολίζουν και καθοδηγούν τα άτομα και την κοινωνία. Επηρεάζουν τις πεποιθήσεις μας και λειτουργούν ως κατευθυντήριοι άξονες για την αξιολόγηση των εαυτών μας και των άλλων.

-πολιτικό ήθος: έχει ο πολιτικός που διαπνέεται από πολιτικές αρετές, που ασκεί την πολιτική εξουσία, σύμφωνα με τους κανόνες της πολιτικής τέχνης και επιστήμης, προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.

-πολιτικό κόστος: είναι η απώλεια πολιτικής δύναμης για τον πολιτικό, την κυβέρνηση, το κόμμα, όταν λογοδοτούν για λανθασμένες επιλογές. Κάθε πρόσωπο και κάθε φορέας που ασκεί πολιτική οφείλει να

Λογοδοτεί, δεδομένου ότι η λογοδοσία είναι βασική αρχή της δημοκρατίας.

-πολιτικό σύστημα: η συστηματική οργάνωση θεσμών, πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που διαμορφώνουν την πολιτική βούληση της πολιτείας.

-πολιτικοποίηση: η διαδικασία εκμάθησης, διαμόρφωσης πολιτικής συνείδησης και συμμετοχής του πολίτη στα κοινά.

-πολιτικός: το πρόσωπο που συμμετέχει ενεργά σε εκλογικές αναμετρήσεις για να αντιπροσωπεύσει το λαό σε οποιαδήποτε πολιτική θέση.

-πολιτικός αναλφαβητισμός: όταν ο πολίτης δεν έχει τις απαραίτητες κοινωνικές και πολιτικές γνώσεις για να μπορεί να συμμετέχει ουσιαστικά, ελεύθερα και υπεύθυνα στα πολιτικά δρώμενα.

-πολιτισμός είναι το σύνολο των αξιών που πραγματοποιούν οι άνθρωποι στην ιστορική τους πορεία και τυγχάνουν καθολικής αναγνώρισης και αποδοχής, είναι το κοινό κτήμα που πραγματοποιούν και το οποίο μεταβιβάζουν στις επόμενες γενιές. Είναι ο τρόπος ζωής, τρόπος που διαμορφώνεται από την ιεράρχηση των αναγκών.

-πολιτισμική κληρονομιά: το σύνολο τη πολιτισμικής δημιουργίας που αφήνει κάθε γενιά στην επόμενη.

-πολιτισμική πολυμορφία: οι διάφορες μορφές πολιτισμού που δημιουργούν οι διάφοροι λαοί ή ομάδες.

-πολυφαρμακία: η κατανάλωση πολλών, συνήθως όχι απαραίτητων, φαρμάκων, με αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία.

-Σύμπραξη Δημόσιου και Ιδιωτι-

κού Τομέα (Σ.Δ.Ι.Τ.): είναι συμβάσεις, κατά κανόνα μακροχρόνιες, οι οποίες συνάπτονται μεταξύ ενός δημόσιου και ενός ιδιωτικού φορέα με σκοπό την εκτέλεση έργων ή/και την παροχή υπηρεσιών.

-συναλλαγματική: έγγραφο, το οποίο για να είναι έγκυρο πρέπει υποχρεωτικά από τον νόμο να έχει ορισμένα στοιχεία (εντολή πληρωμής, όνομα πληρωτή, χρόνο λήξης, υπογραφή κτλ.).

-Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας: υπηρεσία του Υπουργείου Εργασίας, που ασχολείται με τον έλεγχο εφαρμογής της νομοθεσίας για την ασφάλεια και υγιεινή στον χώρο εργασίας.

-τιμή ισορροπίας: καλείται η τιμή, στην οποία η ζητούμενη ποσότητα ισούται με την προσφερόμενη ποσότητα και η αγορά βρίσκεται σε

ισορροπία, και δεν υπάρχουν οικονομικές δυνάμεις (νοικοκυριά και επιχειρήσεις), που να τείνουν να την μεταβάλλουν.

-χρήμα: οτιδήποτε γίνεται αποδεκτό ως μέσο ανταλλαγής αγαθών και μέσο μέτρησης της ανταλλακτικής αξίας των άλλων αγαθών.

- χρηματιστήριο: η «αγορά» (αγορά και πώληση) μετοχών και ομολόγων (δανειακοί τίτλοι δημοσίου και μεγάλων επιχειρήσεων).

-ψηφιακός πολίτης: στην κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας, της ψηφιακής εποχής, ο πολίτης για να συμμετέχει ελεύθερα και υπεύθυνα χρειάζεται να έχει και γνώση και ικανότητα διαχείρισης της πληροφορίας, να είναι ψηφιακός πολίτης.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ και άλλες πηγές πληροφόρησης

α. Βιβλιογραφία

**Ανδρούσου Α. - Ασκούνη Ν., (επ.),
Πολιτισμική ετερότητα και ανθρώπι-
να δικαιώματα, Μεταίχμιο, Αθήνα
2011.**

**Αντωνοπούλου-Τρεχλή Ζ., Η πολι-
τική φιλοσοφία της αρχαιοελληνικής
τέχνης, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2001.**

**Αριστοτέλους, Ηθικά Νικομάχεια,
εκδ. Ζαχαρόπουλος.**

**Αριστοτέλους, Πολιτικά, εκδ. Ζαχα-
ρόπουλος.**

**Βασιλείου Θ. Α. - Σταματάκης Ν.,
Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου,
εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1992.**

**Βενιζέλος Ε., Διαχρονία και συνέρ-
γεια, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999.**

Βλάχος Γ., Η δημοκρατική κοινωνία και ο πολίτης στο κατώφλι του εικοστού πρώτου αιώνα, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999.

Γεωργακόπουλος Θ. κ.ά, Εισαγωγή στην πολιτική οικονομία, Αθήνα 1982.

Γιανναράς Χρ., Πολιτισμός, το κεντρικό πρόβλημα της πολιτικής, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 1997.

Δημαράς Κ.Θ., Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1975.

Καράγεωργας Δ., Παραδόσεις δημόσιας οικονομικής, τ. Α,Β,Γ, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Καραποστόλης Β., Συμβίωση και επικοινωνία στην Ελλάδα, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987.

Καργάκος Σ., Για μια δημοκρατία ευθύνης, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001.

Καστοριάδης Κ., Η αρχαία Ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1999.

Καστοριάδης Κ., Η Ελληνική ιδιαιτερότητα, τ. Α,Β,Γ, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2011.

Κοντογιώργης Γ., Πολίτης και πολιτική, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2003.

Λιανός Θ., Κοινωνική δικαιοσύνη, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2000.

Λιανός Θ.-Χρήστου Γ., Πολιτική οικονομία, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα 1995.

Μπεκ Ούρλιχ, Τι είναι παγκοσμιοποίηση, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2000.

Μπίκος Ν., Το βιβλίο ως διδακτικό μέσο και οι κυρίαρχοι τρόποι ανάγνωσης, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2012.

Παπανούτσος Ε., Η παιδεία, το μεγάλο μας πρόβλημα, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1976.

Πατσός Χ., Η ανάδυση του κοινωνικού και θρησκευτικού υποκειμένου, εκδόσεις Proforma, Αθήνα 2007.

Πλάτωνος, Νόμοι, εκδ. Ζαχαρόπουλος.

Πλάτωνος, Πολιτεία, εκδ. Ζαχαρόπουλος.

Τσαούσης Δ., Η κοινωνία του ανθρώπου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1989.

Ψυρούκης Ν., Ιστορικός χώρος και Ελλάδα, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1983.

Braudel F., Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός, εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1995.

Dahl R., Σύγχρονη πολιτική ανάλυση, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1979.

Duverger M., Εισαγωγή στην πολιτική, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985.

Gellner E., 'Εθνη και εθνικισμός, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992.

Giddens A., Κοινωνιολογία, εκδ.

Gutenberg, Αθήνα 2002.

Heilbroner R.–Thurow L., Για την κατανόηση της μικρο-οικονομικής και μακρο-οικονομικής, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Kennedy P., Προετοιμασία για τον 21ον αιώνα, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1994.

Sabine G., Ιστορία των πολιτικών θεωριών, εκδ. Ατλαντίς, Αθήνα.

Schwartzzenberg R., Πολιτική κοινωνιολογία, Τόμος I και II, εκδ. Παρατηρητής Θεσσαλονίκη 1984.

β. Ηλεκτρονικές διευθύνσεις
Πολλές ηλεκτρονικές διευθύνσεις υπάρχουν στα παραθέματα του βιβλίου.

Περιεχόμενα 2ου τόμου

ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ - ώρες: 5

3.1 Η θρησκεία: ελληνορθόδοξη παράδοση..... 8

3.2 Η οικογένεια: το κύτταρο της ατομικής και συλλογικής ζωής... 20

3.3 Η εκπαίδευση 30

3.4 Ελευθερία, δημοκρατία και ειρήνη 40

3.5 Η φυσική και πολιτισμική κληρονομιά 50

3.6 Φιλοπατρία - πατριωτισμός και Φιλοκοσμία – κοσμοπολιτισμός.. 60

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ώρες: 577

4.1 Το κύριο οικονομικό πρόβλημα 81

4.1.1 Οι ανάγκες 81

4.1.2 Τα αγαθά - το καταναλωτικό πρότυπο 87

4.2 Οι επιχειρήσεις..... 93

4.2.1 Οι συντελεστές παραγωγής.....	93
4.2.2 Το κόστος παραγωγής	97
4.2.3 Η τιμή των αγαθών.....	99
4.3 Τα νοικοκυριά	104
4.3.1 Το εισόδημα των νοικοκυριών.....	104
4.3.2 Ο οικογενειακός προϋπολογισμός	115
4.4 Το κράτος ως παραγωγός και ως καταναλωτής.....	121
4.5 Βασικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής οικονομίας.....	132

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.